

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ШУРМАН ІННА МИКОЛАЇВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри міжнародних
відносин і зовнішньої політики,
д-р економічних наук, доцент
_____ В. В. Лимар
« ____ » _____ 20__ р.

**МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС
ВІЙНИ**

Спеціальність 291. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Магістерська робота

Науковий керівник:
Чарських І.Ю.,
доцент кафедри міжнародних відносин і
зовнішньої політики., к.і.н., доцент,

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2024

Шурман І.М. Міжнародна співпраця у протидії корупції під час війни, Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У роботі досліджено проблеми корупції під час воєнних дій та йдеться про взаємодію міжнародних акторів у цьому контексті. Починаючи з поняття та основних причин корупції в світі, дослідження переходить до аналізу динаміки розвитку корупції під час воєнних дій, зокрема на прикладі США в Афганістані. На прикладі Грузії зроблено акцент на корупційній взаємодії влади та бізнесу. Особлива увага приділена працям, які фокусуються на зовнішньополітичних аспектах протидії корупції в Україні під час російської агресії.

Ключові слова: міжнародна співпраця, корупція, антикорупційна політика, антикорупційна реформа.

96 с., табл.3, рис.2, дод.3. Бібліограф.: 85 найм.

Shurman I.M. International cooperation in combating corruption during the war. Specialty 291 International relations, public communications and regional studies. Vasyl' Stus DonNU, Vinnytsia, 2024.

The work examines the problems of corruption during hostilities and focuses on the interaction of international actors in this context.

The analysis of the state of studying the problem of corruption during military conflicts is highlighted. Starting with the concept and the main causes of corruption in the world, the study proceeds to the analysis of the dynamics of the development of corruption during military operations, in particular, using the example of the United States in Afghanistan. Special emphasis is placed on the corrupt interaction of the government and business, taken as an example of Georgia. Special attention is paid to works that focus on the foreign policy aspects of combating corruption in Ukraine during the Russian aggression.

Key words: international cooperation, corruption, anti-corruption policy, anti-corruption reform.

96 p., tab. 3, fig. 2, add. 3. Bibliography: 85 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1 Стан вивчення проблеми.....	7
1.2 Характеристика джерел.....	20
1.3. Методологічні засади дослідження.....	26
РОЗДІЛ II.СВІТОВИЙ ДОСВІД АНТИКОРУПЦІЙНИХ ЗМАГАНЬ ВОЄННИХ ЧАСІВ НА ТЛІ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ.....	32
2.1 Поняття та основні причини корупції в світі.....	32
2.2 Динаміка розвитку корупції під час воєнних дій США в Афганістані.....	38
2.3 Особливості корупційної взаємодії влади та бізнесу на прикладі Грузії.....	45
РОЗДІЛ III.ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	
3.1 Стан корупційних процесів в Україні та реакція на них з боку західних партнерів напередодні широкомасштабного російського вторгнення.....	53
3.2. Імідж України, який страждає від корупції під час широкомасштабних воєнних дій.....	62
3.3. Вплив корупції на обороноздатність України та стан міжнародної допомоги	
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	80
ДОДАТКИ.....	91

ВСТУП

Актуальність проблеми. Політична і бюрократична корупція сьогодні є найважливішою перешкодою на шляху політичного та економічного розвитку держав на пострадянському просторі. Зміни в економіці і системах управління на території колишнього СРСР сприяли зростанню корупційних злочинів, які багато в чому були результатом тотальної приватизації і пов'язаного з цим процесу формування нових соціальних груп.

У найзагальнішому вигляді корупція – це зловживання службовим становищем в приватних цілях, зокрема: привласнення державного майна або капіталу; заступництво при вступі на державну службу в приватних незаконних інтересах, забезпечення належного розподілу доходів держави; «вплив на торгівлю», що гарантує, що прийняття рішень та укладання контрактів відповідають інтересам певних клієнтів; хабарі тощо.

Особливої уваги й актуальності набуває протидія політичній корупції в пострадянських країнах, що стали на шлях демократизації, адже в них ситуація значно ускладнюється тим, що в посттоталітарних суспільствах не було сформовано дієвих інституційних запобіжників корупції.

Сьогодні сучасний світ, насичений геополітичними та економічними викликами, стикається із новими викликами, серед яких одним із найсерйозніших є корупція. Це явище впливає на розвиток країн, порушує справедливість та підриває довіру громадян до влади. Особливо важливим та актуальним стає питання корупції під час війни, коли загострюється боротьба за ресурси та владу, а ризики порушення принципів доброчесності значно зростають.

Міжнародна співпраця у протидії корупції під час війни набуває особливого значення в умовах сучасних збройних конфліктів, де важливо забезпечити ефективну роботу інститутів правопорядку та зберегти інституційну стійкість у країнах-учасницях. Корупція може виступати як катализатор ескалації конфліктів, поглиблюючи соціальні та економічні нерівності, а також підриваючи легітимність влади.

Сучасні воєнні конфлікти, часто супроводжуючись розподілом ресурсів та геополітичними стратегіями, стають ґрунтом для поширення корупції. Висока ступінь вразливості та нестабільність, пов'язані з воєнними діями, створюють умови для експлуатації корупційними мережами. Така ситуація не тільки загрожує національній безпеці, але і ускладнює відновлення постраждалих територій та відбудову суспільства.

Отже, вивчення та впровадження міжнародних механізмів співпраці для протидії корупції під час воєнних конфліктів стає насущною необхідністю. Це передбачає розвиток спільних стратегій, обмін досвідом та ресурсами, а також впровадження міжнародних норм та стандартів у сфері протидії корупції, спрямованих на забезпечення стабільності, справедливості та розвитку.

Об'єкт дослідження: явище корупції в контексті міжнародних відносин.

Предмет дослідження: міжнародна взаємодія задля редукції корупційних проявів під час воєнних дій.

Метою даного дослідження: є ретельний аналіз та визначення ролі міжнародної співпраці у протидії корупції під час війни з метою розроблення ефективних стратегій та рекомендацій для забезпечення стабільності, справедливості та розвитку на постраждалих територіях.

Згідно мети до роботи поставлено такі завдання:

- дослідити стан проблеми;
- навести характеристику джерел;
- описати методологічні засади дослідження;
- дослідити поняття та основні причини корупції в світі;
- зробити аналіз динаміки розвитку корупції під час воєнних дій США в Афганістані;
- визначити особливості корупційної взаємодії влади та бізнесу на прикладі Грузії;
- дослідити стан корупційних процесів в Україні та реакція на них з боку західних партнерів напередодні широкомасштабного російського вторгнення;

- розкрити мідж України, який страждає від корупції під час широкомасштабних воєнних дій;
- дослідити вплив корупції на обороноздатність України та стан міжнародної допомоги.

Наукова новизна теми вивчення зосередженість на вивченні корупції в контексті воєнних конфліктів та ролі міжнародної співпраці у протидії цьому явищу. Мало уваги приділено аналізу впливу корупційних процесів на ведення військових дій та відновлення постраждалих регіонів. Дослідження також новаторсько тим, що пропонує комплексний аналіз корупційних явищ у країнах, які переживають воєнні дії, з урахуванням різних соціокультурних та політичних контекстів. Також важливою науковою новизною є глибокий розгляд впливу корупції на міжнародні відносини, враховуючи реакцію міжнародних громадських та політичних структур, а також ефективність міжнародної допомоги в умовах воєнних конфліктів.

Науково-практична значущість дослідження результати можуть служити основою для розроблення стратегій та політик в галузі протидії корупції в умовах війни. Розуміння особливостей корупційних процесів у контексті воєнних дій дозволить ефективніше впроваджувати міжнародні механізми співпраці та розробляти програми реагування на корупцію, спрямовані на покращення стабільності та розвитку постраждалих регіонів. Науково-практична значущість також полягає у можливості надати рекомендації для формування політик прозорості, управління ризиками та підвищення ефективності використання міжнародної допомоги в умовах війни. Дослідження може стати важливим інструментом для прийняття рішень урядами, міжнародними організаціями та громадськістю у протидії корупції в найбільш вразливих умовах.

Структура та обсяг роботи. Робота викладена на сторінках друкованого тексту. Складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних літературних джерел. Список літератури включає 76 джерел. Матеріали дослідження ілюстровані рисунками.

РОЗДІЛ I

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Стан вивчення проблеми

У Стародавньому Римі термін «корупція» став використовуватися в близькому до сучасного значенні - міняти за гроші свідчення в суді і підкуповувати суддю - і вперше отримав юридичне оформлення в Законах XII Таблиць: «Невже ти будеш вважати суворою постанову закону, що карає смертною карою того суддю або посередника, яких призначили під час судового розгляду (для розгляду справи) і викрили в тому, що вони прийняли грошову винагороду в (цій) справі?» Тим самим, було закладено основу для вивчення корупції в нормативно-правовому аспекті[2, с.20-22].

Низка важливих ідей, пов'язаних із явищем корупції, були висловлені Платоном і Арістотелем. Платон у своєму проєкті ідеальної держави правителів і вартових, тобто осіб, які мають владу, позбавляє права володіння власністю. «Адже тільки в такій державі правитимуть ті, хто насправді багатий - не золотом, а тим, чим має бути багатий щасливий: добродієм і розумним життям. Якщо ж бідні й незаможні домагаються доступу до суспільних благ, розраховуючи урвати собі звідти шматок, тоді не бути добру», - вважає Платон. Така «відчуженість від власності багато в чому виключала саму можливість для прояву корупційної діяльності з боку можновладців», оскільки відштовхує від влади корисливих людей, а також скорочує можливості її використання в особистих цілях для правителів. Якщо відірватися від утопічності проєкту цього філософа, то слід зазначити, що ця ідея посприяла становленню таких важливих для сучасного суспільства антикорупційних заходів, як заборона на одночасне поєднання підприємницької діяльності з державною службою для посадових осіб[2, с.20-22].

Арістотель зазначав, що посадові особи «бувають доступні підкупу і часто приносять у жертву державні справи заради догоджання. Тому було б краще, якби вони не були звільнені від усякого контролю». Контролювати їх мають громадяни, до яких мають бути віднесені насамперед представники середнього класу. «... Найкраще державне спілкування - те, що досягається за допомогою середніх, і ті держави мають добрий устрій, де середні представлені в більшій кількості, де вони - у кращому разі - сильніші за обидві крайнощі», - вважає філософ[2, с.20-22]. Можна сказати, що Арістотель заклав у своїх працях підґрунтя для антикорупційної концепції, в якій громадянське суспільство виступає в ролі контролера державної влади і присікає корупційну діяльність чиновників.

У Середні віки поняття «корупція» набуває переважно релігійного трактування і пов'язується з гріховною природою людини. Терміном «*corruptibilitas*» позначали тлінність людини, схильність до руйнування, але аж ніяк не її здатність брати й давати хабарі[2, с.20-22].

У Новий час у Європі відбувається формування централізованих держав зі складним бюрократичним апаратом управління, а також становлення сучасних правових систем, які виступають у ролі основних регуляторів поведінки громадян. Саме в цей час формулюється найбільш популярне і в наші дні розуміння корупції як «злочинного використання державним службовцем своїх повноважень заради особистого збагачення».

Томас Гоббс висловлює важливу думку про те, що до корупції схильні не тільки державні особи, а й представники економічної еліти: «Тому зазвичай люди, що хизуються своїм багатством, сміливо скоюють злочини, сподіваючись, що їм вдасться уникнути покарання шляхом підкупу державного правосуддя або отримати прощення за гроші або інші форми винагороди». Тим самим він вказує на важливий аспект корупційних відносин: проблему стосунків чиновника і бізнесмена та виникнення корупційних зв'язків між ними[2, с.20-22].

Такими є основні ідеї про корупцію та боротьбу з нею, що були висловлені на першому етапі розвитку розглядуваного поняття. Слід зазначити, що в зазначений період сформувалося цілісне уявлення про корупцію та її негативний вплив на суспільний розвиток. Однак це уявлення здебільшого має описовий характер і не розкриває багатьох сутнісних рис корупції.

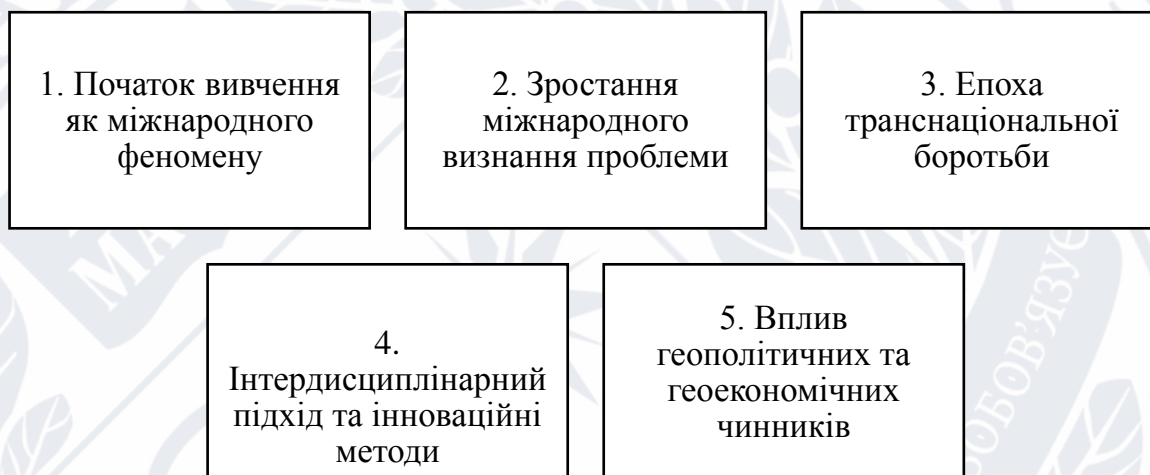

Рисунок 1.1 – Етапи еволюції знань про корупцію як міжнародного феномену

Джерело: створено автором на основі [6-9].

Початки наукового вивчення корупції як міжнародного феномену сягають середньовіччя, але вони стали вираженими та систематизованими в 20-му столітті. Перші дослідження часто стосувались внутрішніх корупційних явищ на рівні окремих країн. З поширенням глобалізації та розвитку міжнародних відносин у другій половині 20-го століття зростає необхідність в більш глибокому розумінні міжнародної корупції.

У 70-80-х роках відбулася інтенсифікація досліджень у галузі міжнародної корупції. Міжнародні організації, такі як ООН та Всесвітній банк, розпочали активно вивчати та оцінювати розміри та наслідки цього явища на рівні країн та регіонів. З'явилися перші міжнародні стандарти та конвенції, спрямовані на протидію корупції, що визначило новий етап в розвитку знань.

З початку 21-го століття виникла необхідність в транснаціональній боротьбі з корупцією через її глобальні виміри. Зародилися міжнародні агенції та організації, такі як Transparency International, що сприяли обміну інформацією, розробці стандартів та рекомендацій для держав у протидії корупції. Дослідження орієнтувалися на аналіз впливу корупції на міжнародний бізнес, міжнародну допомогу та політичні відносини.

Сучасна еволюція вивчення міжнародної корупції визначається інтердисциплінарним підходом та застосуванням інноваційних методів. Зросла роль соціальних наук, економіки, технологій та правознавства в розумінні природи та протидії корупції. Важливими стали методи великих даних, аналітики соціальних мереж та квалітативного дослідження.

Сучасний етап вивчення міжнародної корупції характеризується зростанням уваги до геополітичних та гео економічних чинників. Дослідження визначають роль корупції у формуванні міжнародних альянсів, вплив на розподіл ресурсів та вирішення міжнародних конфліктів. Вивчення міжнародної корупції стає ключовим компонентом аналізу геополітичної стабільності та розвитку світового співтовариства.

З кінця XIX століття надзвичайно зростає роль держави в регулюванні всіх суспільних процесів і, відповідно, збільшується влада чиновників. Одночасно зароджувався великий капітал, клани якого, виборюючи великі економічні вигоди, перейшли від системи давання епізодичних хабарів частині чиновників до схем прямого впливу на діяльність елітних політиків і вищих чиновників, поставивши їх на службу своїм інтересам. У цей час починається другий етап в історії дослідження феномена корупції. Для нього характерне зростання інтересу соціальних і гуманітарних наук до проблеми корупції та боротьби з нею. Відбувається диференціація знання про це явище. У рамках соціології, політології, економіки, юридичних наук розробляються свої методологічні підходи, які по-своєму описують механізм корупційної поведінки державних службовців. Розглянемо їх детальніше.

В основі такого соціологічного розуміння феномена корупції лежать теорія раціональної бюрократії М. Вебера, структурно-функціональний підхід і теорія соціальної аномії Т. Парсонса і Р. Мертона[9, с.3-4].

Вебер, виходячи зі своїх трьох типів легітимного панування, стверджує, що сучасна держава здійснює панування над своїми громадянами за допомогою бюрократії. Тому необхідною умовою нормального функціонування державної влади виступає робота бюрократії, заснована на формальній раціональності. Така раціональність передбачає «розвиток і перетворення сучасного чиновництва на сукупність трудящих, висококваліфікованих спеціалістів духовної праці, професійно вишколених багаторічною підготовкою, з високорозвиненою становою честю, що гарантує бездоганність, без чого виникла б фатальна небезпека жахливої корупції та низького міщанства». Таким чином, згідно з концепцією Вебера, поширення корупції серед державних службовців пов'язується з нераціональною організацією їхньої діяльності[12, с.78-79].

У структурному функціоналізмі Т. Парсонса стверджується, що основною характеристикою будь якого суспільства є його структура, під якою розуміється «сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі». Корупція тут також розглядається структурним елементом, органічно включеним у соціальну систему. При цьому корупційна діяльність є поведінкою, що відхиляється від соціальних норм і має неформальний характер. Тобто, тут відзначається важлива характеристика корупції - її додатковість стосовно формальних інститутів[12, с.78-79].

У політології основні причини поширення корупції серед чиновників криються в особливостях взаємовідносин між представниками політичної еліти і простими громадянами. Якщо в суспільстві слабо розвинені громадянські відносини, громадяни виявляють пасивність до політичних процесів, що відбуваються, то відсутній громадський контроль за діяльністю посадових осіб і виникають сприятливі умови для розвитку корупційних відносин в ешелонах влади. Якщо ж, навпаки, розвинений інститут громадянського суспільства, яке

бере активну участь у політичному житті та впливає на діяльність державного апарату, то в суспільстві формується несприятливе середовище для розвитку корупції.

В економічній науці, в рамках неоінституціональної школи, сформувався свій підхід у дослідженні феномена корупції. Згідно з ним, корупцію вивчають, виходячи з посилки, що вона є раціональним різновидом поведінки, спрямованим на знаходження оптимального способу реалізації інтересів в умовах обмеженості ресурсів. Тобто «рішення дати (взяти) хабар спирається на ту саму калькуляцію витрат і вигод, що й будь яке інше економічне рішення». Наприклад, у С. Роуз-Аккермана корупція визначається як «різновид економічної поведінки в умовах ризику, зумовленого вчиненням злочину і можливим покаранням за нього»[16, с.55-56].

Основні причини поширення корупції в суспільстві економісти вбачають у надмірному та неефективному втручанні держави в економічні процеси. Тому ними пропонуються такі антикорупційні заходи, які мають бути спрямовані на обмеження можливостей довільного розсуду та надмірного втручання державних службовців у господарську діяльність простих громадян[15, с.245-256].

Таким чином, в економічній теорії під корупцією заведено розуміти різновид поведінки державних службовців, спрямованої на отримання вигоди шляхом використання державних ресурсів в особистих цілях. Причини розмаху корупційної діяльності вбачаються в надмірному й неефективному втручанні держави в економічне життя суспільства. Тому основні заходи боротьби з корупцією спрямовані на зменшення свавілля і надмірного втручання чиновників у господарську діяльність простих громадян.

У юридичній науці склалася традиція тлумачення феномена корупції як суспільно небезпечного протиправного явища, що характеризується підкупом-продажем посадовців при корисливому використанні ними своїх посадових повноважень. Наприклад, Засанський В. В. визначає корупцію як «соціально-правове явище, що виражається в систематичному використанні державними

службовцями свого службового становища за матеріальну винагороду в інтересах третіх осіб або груп, унаслідок чого підривається авторитет державної влади та державної служби; прямому або непрямому використанні службовими особами своїх службових можливостей і повноважень для особистого збагачення»[16, с.54-57].

Юристи виокремлюють такі ознаки корупційного злочину: [17, с.134-356].

- 1) безпосереднє заподіяння шкоди авторитету або іншим охоронюваним законом інтересам державної влади;
- 2) незаконний характер одержуваних державними службовцями будь яких благ;
- 3) використання державним службовцем свого статусу всупереч інтересам державної служби;
- 4) наявність у державного службовця наміру на вчинення дій (акту бездіяльності), які об'єктивно заподіюють шкоду інтересам державної влади;
- 5) наявність у винного корисливої або іншої шкоди, завданої інтересам державної влади;
- 6) наявність у державного службовця наміру на вчинення дій (акту бездіяльності), що об'єктивно заподіюють шкоду інтересам державної влади;
- 7) наявність у винного корисливої чи іншої зацікавленості.

Основними причинами, що сприяють поширенню корупції в органах державної влади, з юридичного погляду виступають такі: недосконалість та суперечності в системі законодавства, відсутність реально чинного правового механізму покарання за протиправну корупційну діяльність, а також деформування правосвідомості громадян. Як заходи протидії корупційним злочинам у юриспруденції виокремлюють: розроблення спеціального законодавства, що регулює антикорупційну діяльність держави; організацію діяльності незалежних і дієздатних правоохоронних структур і судів; проведення кримінологічних експертиз чинного законодавства з метою виявлення корупціогенних норм тощо[17, с.134-356].

Таким чином, у юридичній науці корупцію розглядають як різновид правопорушення, злочину чиновників проти інтересів держави. А заходи протидії з нею пов'язані з досконалістю законодавства і створенням умов невідворотності покарання за вчинення протиправного діяння.

Такими є основні традиції (соціологічна, політологічна, економічна, юридична) дослідження феномена корупції, що склалися за час другого історичного етапу осягнення сутності цього явища в гуманітарній думці. Оцінюючи значущість наведених вище підходів, слід зазначити, що кожен із них робить істотний внесок у розвиток проблематики корупції та боротьби з нею. Однак необхідно підкреслити, що збереження бачення феномена корупції з різних точок зору не сприяє цілісному баченню цього соціального явища.

Для політико-економічного підходу характерний розгляд корупції як системи відносин, що охоплює дві сфери: [17, с.134-356].

- 1) відносини між окремими хабародавцями та хабароодержувачами;
- 2) функціонування великих корупційних мереж на державному та міждержавному (глобальному) рівнях.

У політико-правовому підході дається характеристика явищу політичної корупції з юридичної точки зору. Так, Калмиков О. О. формулює поняття політичної корупції як соціально-правового або політико-кримінологічного явища, що виявляється в сукупності скоєних злочинів службовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування або претендентами на ці посади, або за їхнім дорученням іншими особами з використанням свого службового, майнового чи іншого становища всупереч інтересам інших осіб та суспільства з метою обіймання, збереження, розподілу чи втрати відповідної державної посади[19, с.225-227].

Існують й інші спроби міждисциплінарного аналізу явища корупції. Але всеосяжного, міждисциплінарного підходу, здатного найповніше розкрити природу цього явища, ще не розроблено.

Формуванню такого підходу до визначення сутності корупції як соціального феномена може сприяти використання потенціалу філософії, якій

притаманний саме цілісний погляд на розглядувану проблему. На базі філософського дискурсу можливе подолання жорстких меж між підходами, що досліджують корупцію з різних точок зору. На нашу думку, з філософського погляду, корупцію можна визначити як соціальний феномен, що передбачає діяльність державних службовців, їхні взаємовідносини з іншими членами суспільства, пов'язані з використанням ними свого посадового становища в особистих корисливих цілях, які завдають шкоди державним і суспільним інтересам.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що розгляд корупції в рамках соціальної філософії дає змогу використати вже напрацьовані методологічні підходи для визначення її сутності та вироблення на цій основі комплексної стратегії боротьби з корупцією в сучасному суспільстві.

Прагнення отримати матеріальні блага з політичного процесу описано категорією *політичної ренти*. Останнє передбачає використання адміністративного ресурсу для штучного обмеження конкуренції, тим самим переносючи його у сферу тіньового впливу на прийняття державних рішень. Корупція тісно пов'язана з «провалами держави», тобто з ситуаціями, коли остання не в змозі забезпечити своє ефективне функціонування в рамках легітимних процедур[19, с.225-227].

Отже, *корупцію* слід розглядати як політичний інститут – стійкий тип політичної поведінки, що виражається в певній системі колективних дій, який встановлює «правила гри» для владних еліт, визначає рамки взаємодії держави і груп інтересів.

Для пояснення характеру політичних змін в умовах трансформації режиму можна скористатися аналітичною структурою «політична корупція», виділивши її основні форми, такі як:[20, с.99-101].

- 1) адміністративна корупція;
- 2) виборча корупція;
- 3) клієнтелізм;
- 4) «захоплення держави»;

5) «захоплення бізнесу».

Під *корупційною мережею* ми будемо розуміти стабільні відносини між політичними лідерами, чиновниками та представниками бізнесу, засновані на неринковому розподілі ресурсів через зловживання державними повноваженнями.

Отже, в рамках нашого дослідження *політична корупція* являє собою неформальне інституційне середовище, «чорний ринок» економічних, адміністративних, інформаційних ресурсів, на якому знаходяться владні еліти взаємодіяти один з одним і з іншими структурами суспільства.

Благодатний ґрунт для розквіту політичної корупції створює також характерна для пострадянських суспільств атмосфера неприйняття приватної власності, політична опозиція і конкуренція в цілому.

У пострадянських державах гостро стоїть і проблема конфлікту інтересів: часто чиновники одночасно обіймають важливі посади в органах державної влади і комерційних структурах. Така практика дозволяє дослідникам виділити як найбільш характерну рису державного правління «злиття тіньової політики і тіньової економіки» [7, с. 90-92].

При цьому економіку розглядають елітними групами як фінансове джерело для реалізації політичних програм. А розподіл економічних можливостей строго підпорядкований завданню зміцнення владної ієрархії і корупційних мереж, які її підтримують.

Можна зробити висновок, що *адміністративна корупція, клієнтелізм і виборча корупція* проявляються на мікрорівні політичного процесу. Макрополітичні зміни визначаються співвідношенням тенденцій «*захоплення держави*» і «*захоплення бізнесу*», які відображають стратегії двох суб'єктів, що конкурують - політичної бюрократії і груп економічних інтересів, що задають напрямок і динаміку політичних відносин і визначають траєкторії трансформації режиму.

За роки, що минули після розпаду СРСР, утворені держави під час створення союзу, продемонстрували широкий спектр варіантів політичного розвитку.

Однак, незважаючи на різноманітність практик державотворення, соціальних і економічних умов, можна відзначити, що політичні процеси в нових незалежних державах Євразії відтворюють спільні інституційні закономірності [7, с. 90-92].

У більшості країн СНД політичний процес не передбачає конкуренції політичних альтернатив і зводиться до боротьби елітних угруповань за отримання контролю над розподілом ресурсів.

Її можна представити скоріше як реалізацію принципу приватної власності держави, в основі якого лежить політична корупція. Цей результат цих політичних перетворень визначив домінування неформальних інститутів [6, с.90-92].

Завдяки деформалізації правил бюрократія та організовані групи інтересів отримали привілейований доступ до політичних ресурсів. Це дозволило їм будувати корупційні мережі, в рамках яких приймають основні державні рішення. Деформалізація політичних процедур і правил прийняття рішень виникає насамперед через поєднання двох факторів — авторитарної спадщини неформальних практик і накопичення соціальних і економічних проблем [18, с.67-68].

У республіках колишнього СРСР ці умови виконувалися з перевищенням через такі усталені неформальні інститути, як «блат», «чорний ринок», «телефонне право», політичний патронаж. Якщо при комуністах існувала цілісна система хабарів, то з їх відходом, на відміну від більш ранніх часів, чиновники та чиновники місцевого самоврядування, чиновники міністерств і багато інших стали брати хабарі, що призвело до збільшення хабарів, хоча, можливо, корупційні потоки сьогодні не такі інтенсивні, як при комуністах.

Напередодні розпаду СРСР корупція в державному апараті досягла загрозливих масштабів – химерне поєднання командних інститутів (2

адміністративні моделі і елементи ринкової економіки, а також відсутність ефективних інструментів контролю бюрократії)[7, с. 90-92].

Отже, характер пострадянських перетворень багато в чому можна пояснити наслідками інституту бюрократії як структуроутворювального елемента політичної системи та раціональним вибором домінантних суб'єктів відповідно до її експлуатації в своїх цілях.

Механізмом відтворення політичної корупції в державах, створених на руїнах радянської імперії, стала «приватизація» (в широкому сенсі) ресурсів соціального панування розпалася номенклатура: «в періоди, коли приватизуються найважливіші державні функції, стираються інституційні межі між формальною і неформальною сферами, держава нагадує «стаціонарного бандита» або навіть набір з них» [20, с.99-101].

Приватна монополія не зацікавлена в розвитку виробництва, оскільки отримує прибуток від різниці між ціною і собівартістю. Так само сегменти елітних груп в пострадянських режимах, витягуючи ренту з політичного процесу, перешкоджали формуванню ефективних інститутів, що забезпечують політичну конкуренцію.

Для нового «панівного класу» в пострадянській державі корупція стала засобом перетворення адміністративного ресурсу в політичний і економічний капітал. Крім того, корупція стала ефективним механізмом регулювання політичних вимог соціальних груп і забезпечення лояльності значущих суб'єктів політичного процесу в умовах загострення економічних і, як наслідок, соціальних проблем, а також нездатності держави встановити верховенство права і забезпечити функціонування ринкової економіки і формальних демократичних інститутів[20, с.99-101].

У сьогоднішній день завдяки дослідженням Світового банку і неурядових організацій, таких як *Transparency International*, *Freedom House*, *Heritage Foundation*, ми маємо міцну емпіричну базу з проблеми політичної корупції зокрема і в колишніх республіках СРСР[18].

Намальована найбільш повна і адекватна картина для нашого дослідження. «Індекс сприйняття корупції» (ІСК) [18].

Зокрема для вимірювання політичних змін ми можемо використовувати індекси, якими сьогодні багата порівняльна політологія. У контексті нашого дослідження найбільш доцільним вибором видається робота з «Індексом трансформації Фонду Бертельсмана» (ІТБ)

Таблиця 1.1– Індекс корупції країн [18].

Держава	ІСК*	ІТБ*	Держава	ІСК*	ІТБ*	Держава	ІСК*	ІТБ*
Естонія	6,50	9,42	Молдова	2,80	5,93	Казахстан	2,10	5,53
Латвія	4,80	8,60	Україна	2,70	6,93	Киргизстан	2,10	5,80
Литва	4,80	9,16			5,94	Таджикистан	2,10	3,80
Грузія	3,40	6,60	Азербайджан	2,10	4,51	Туркменістан	2,00	3,34
Вірменія	3,00	6,41	Білорусь	2,10	4,47	Узбекистан	1,70	3,68

Аналіз індексу корупції (ІСК) та інформаційно-технологічного індексу бізнесу (ІТБ) для ряду країн у таблиці 1.1 свідчить про значні варіації рівня корупції та технологічності бізнес-середовища в розглянутих державах.

Країни СНД, такі як Україна, Білорусь, та Росія, виявляють нижчі значення ІСК та ІТБ, що свідчить про високий рівень корупції та обмежену розвиненість інформаційно-технологічного сектору бізнесу.

Черногорія та Грузія відзначаються високими показниками ІСК та помірними значеннями ІТБ, що може свідчити про ефективність політичних та економічних реформ у цих країнах, спрямованих на боротьбу з корупцією та покращення технологічної інфраструктури.

Литва та Латвія володіють високими показниками як за ІСК, так і ІТБ, тоді як Естонія, хоча володіє низьким ІСК, але має високий рівень ІТБ. Ця різниця може вказувати на особливості внутрішньої політики та стратегій розвитку в кожній з цих країн.

Казахстан вирізняється найвищим показником ІТБ серед розглянутих країн, що свідчить про певні успіхи у розвитку інформаційно-технологічного

сектору. Також, рівень корупції у Казахстані є помірним, що може вказувати на відносний успіх антикорупційних заходів.

Загальною тенденцією є висока кореляція між рівнем корупції та розвиненістю інформаційно-технологічного сектору в країнах, що вказує на необхідність інтеграції антикорупційних та інноваційних стратегій для досягнення стабільності та розвитку.

1.2 Характеристика джерел

Зовсім нещодавно створено методологію, методику і технології, здатні сформувати антикорупційні цінності у майбутніх правознавців. В їхній основі лежить процес «валюації», простежений Баланда А. Л., Пшеничний В. Г., автором теорії валюації та методу самоконфронтації [2, с.89-90].

Валюація - «спогад, що дбайливо зберігається, приємне проведення часу, гарна бесіда з другом, розчарування у стосунках зі значущим другом, особливе задоволення в роботі, фізичне каліцтво, недосяжний ідеал тощо» [2, с.89-90]. Це спосіб відкриття значущих фрагментів життя людини, з яких вона ж створює історії (наративи), що надають сенсу оточенню і всьому життю. Однак на відміну від наративів, валюації можуть бути цілеспрямовано розроблені, застосовані на практиці професійної освіти, а результати їхнього використання можуть бути досліджені й організовані в систему з іншими методами формування цінностей.

Ми вважаємо, що під час формування антикорупційних цінностей необхідно застосовувати технології Калмиков О. О., «валюації» та методу «самоконфронтації», які перебувають у контексті культурно-історичної теорії розвитку психіки та особистості, розробленої Л. С. Германсом. С. Виготським, А. Р. Лурією та О. М. Леонтьєвим [2, с.89-90]., які розглядали соціальне середовище, цінності та спілкування між людьми як основу для розвитку всього людства і кожного з людей. Згідно з їхньою теорією спочатку всі новоутворення зароджуються і з'являються у спілкуванні між людьми в соціумі,

а тільки потім засвоюються індивідуально окремими особистостями [2, с.89-90].

Л. С. Виготський, А. Р. Лурія та О. М. Леонтьєв вбачали у формуванні суспільства два шляхи, відповідно до першого спочатку відбувається природний розвиток, а відповідно до другого здійснюється опанування культурою поведінки [3, с. 90-91]. Тому для формування антикорупційних цінностей бажаним є громадянське суспільство, розвинуте шляхом інтенсифікації правового інформування, просвітництва та освіти з метою формування правової культури соціального середовища - головного джерела розвитку антикорупційної особистості.

Наукові дослідження такого роду необхідні, і їх проводять багато наукових центрів і соціологічних служб у нас у країні та за кордоном. У режимі моніторингового контролю в першочерговому порядку вирішуються завдання:[2, с.89-90].

- вивчення загальноприйнятих корупційних практик; дослідження технологій корупційних угод;
- вимірювання рівня корупції;
- аналізу структури корупції (за рівнями та інститутами влади, галузями та сферами життєдіяльності суспільства, пошуку й оцінювання «слабких місць»);
- установлення чинників, які сприяють поширенню корупції;
- виявлення вогнищ можливого опору антикорупційній політиці держави.

За Засанський В. В, ступінь і поширеність корупції в будь-якій країні залежить головним чином від чотирьох факторів:[16, с. 90-91].

- політичні та економічні можливості для ренти;
- ступінь ефективності моніторингу, а також механізми підзвітності в політичних і адміністративних структурах;
- рівень керованості повноваженнями державних суб'єктів;

- ефективність правоохоронної діяльності поліції, прокуратури та судової влади.

Ці фактори залежать від характеру економічної політики, можливості здійснення належного управління економікою.

Водночас політологія розрізняє «велику корупцію»(grand corruption) та «дрібнукорупцію» (petty corruption)[3, с. 90-91].

Перша, звана адміністративною корупцією, в основному пов'язана з хабарями, які, на думку професора СьюзенРоуз-Акерман, можуть бути систематизовані, по-перше, як хабарі, «звільнені» від надмірного попиту (у випадку стандартизованої «карткової» системи); по-друге, як матеріальні «винагороди» посадових осіб; по-третє, як спосіб зниження витрат; і по-четверте, як засіб забезпечення поліцейського захисту злочинних діянь і формування організованої злочинності.

«Дрібна» корупція є ознакою серйозної дисфункції в суспільстві. В СРСР «блат» і дрібний підкуп були звичайною справою. Однак соціальні зв'язки і соціальне становище були важливіше грошових коштів [12, с. 78-80].

Масштабна корупція є ключовою детермінантою інституційних та стратегічних змін, яка безпосередньо впливає на прийняття державних рішень.

Багато дослідників корупції в країнах СНД визнають існування так званої «частотної рівноваги» між нормальними і корумпованими урядами. Перший порівняно простий в утриманні, другий дуже складно замінити. При цьому після досягнення певного порогу корупції вона набула широкого поширення.

Згідно з дослідженнями Світового банку, корупція в більшості країн СНД в 90-х роках ХХ століття була обумовлена:[12, с. 78-80].

а) Слабкий державний апарат та інституційний вакуум (фактична відсутність інституцій, які могли б ефективно виявляти зловживання службовим становищем);

б) перерозподіл державної власності на користь приватних осіб, що створювало можливості для «пошуку ренти»;

в) необхідність формування нових інститутів, законів, указів і реформування державної політики.

Більшість проблем, пов'язаних з корупцією в країнах СНД, однак, виникли не в результаті економічних реформ, а, як правило, або через їх відсутність, або через неповне здійснення.

Водночас придбання державної незалежності призвело до втрати фінансових і «квазіфінансових» субсидій. Перехід від командної до ринкової економіки виявився набагато складнішим, ніж очікувалося, особливо в таких країнах, як Молдова, Вірменія, Грузія, Киргизстан і Таджикистан [18, с. 67-79].

Більшість з 12 країн-учасниць СНД наразі мають: низький контроль над корупцією; низький рівень відповідальності за його попередження і придушення; досить висока політична нестабільність; далеко не найефективніші уряди; повільні темпи розвитку верховенства права [13, с. 78-79].

Провідний аналітик Єврокомісії Олександр Кочегура в цьому плані виділяє наступні фактори, що визначають розвиток корупції в СНД: фактори, пов'язані з історичною спадщиною, економічним спадом 90-х років і, як наслідок, нестабільністю в економіці, політичною нестабільністю, відсутністю відповідного законодавства, недоліками в застосуванні існуючих законів, відсутністю розвиненого громадянського суспільства і слабкістю демократичних традицій.

Ці фактори сприяли розвитку і організованої злочинності. За оцінками МВС РФ, у 2000 р. організована злочинність певною мірою контролювала 40 відсотків приватних і 60 відсотків державних підприємств і від 50 до 85 відсотків банків. Багато в чому через недобросовісне виконання службових обов'язків посадовими особами вищих рангів тіньовий бізнес, за експертними оцінками, досяг 40% ВВП [12, с. 78-80].

Зрештою, саме поєднання «ефекту Шумпетера» – корупції з економічних причин (внаслідок падіння виробництва та криз) та «ефекту Хантінгтона» – корупції в модернізованому суспільстві як відхилення від усталених норм

поведінки призвело до того, що організована злочинність стала масштабним явищем[17, с. 123-125].

Оцінюючи ситуацію в цілому, можна стверджувати, що реформи управління в країнах СНД не змогли досягти багатьох із задекларованих цілей, оскільки зазвичай не передбачали комплексу антикорупційних заходів.

Населення не здійснює активної протидії корупції. І поки немає активної позиції в боротьбі з корупцією, антикорупційні реформи в країнах СНД малоймовірні. Те ж саме стосується і боротьби з організованою злочинністю.

При цьому в країнах СНД для рішучих дій у боротьбі з корупцією, з одного боку, спостерігається нестача коштів (фінансових), з другого, таким діям перешкоджають певні дії бізнес-еліти.

Ситуація, що склалася вимагає розробки стратегії, спрямованої на докорінну зміну системи управління, істотні зміни у висвітленні діяльності правоохоронних органів засобами масової інформації.

Останнє має ключове значення для формування підтримки їх діяльності з боку громадянського суспільства, для створення широкої антикорупційної коаліції. Тільки реформа державного управління може призвести до певних позитивних змін у суспільстві та забезпечити широку участь громадян у антикорупційних програмах.

Таким чином, зробимо пояснення первісних джерел інформації за ознакою їх цінності у дослідженні даної теми дослідження.

Міжнародні угоди представляють собою ключовий ресурс для дослідження поняття корупції та її протидії під час війни. Особливу цінність мають конвенції та угоди, укладені міжнародними організаціями, які визначають стандарти та механізми боротьби з корупцією. Такі документи надають можливість порівняти підходи різних країн, виявити відмінності у підходах до боротьби з корупцією, та визначити обсяги міжнародної співпраці у цій сфері[12, с. 78-80].

Установчі документи міжнародних організацій, таких як ООН, Всесвітній банк чи Європейська Рада, є важливими первісними джерелами. Вони

визначають завдання та місії цих організацій у сфері боротьби з корупцією, а також встановлюють механізми співпраці між країнами.

Національні нормативні документи, що регулюють аспекти протидії корупції, надають можливість вивчення конкретних стратегій та підходів, які застосовуються в різних країнах. Вони можуть включати антикорупційні закони, політичні декларації, та інші документи, які мають визначальний вплив на боротьбу з корупцією в рамках кожної держави[12, с. 78-80].

Промови та виступи політичних діячів надають можливість вивчення поглядів та підходів ключових постійних представників країн у міжнародних організаціях. Вони відображають важливі публічні заяви, які можуть вплинути на політику протидії корупції.

Статистичні дані є об'єктивними показниками рівня корупції в різних країнах. Розподіл та аналіз таких даних може надати можливість виявити тенденції та динаміку розвитку корупції впродовж часу, а також порівняти рівні корупції між різними регіонами[17, с. 123-125].

Соціологічні опитування дозволяють отримати інсайти щодо поглядів та усвідомлення громадян щодо корупції та ефективності антикорупційних заходів. Вони надають можливість вивчення громадської думки та активності у боротьбі з корупцією[17, с. 123-125].

Інформація, яка представлена у новинах, включаючи розслідування та аналітичні матеріали, надає можливість вивчення актуальних подій у сфері корупції. Вона вказує на публічний інтерес та допомагає виявити конкретні приклади корупційних скандалів та їх наслідки.

Кожна з цих груп первісних джерел має свою унікальну цінність, яка дозволяє отримати комплексний погляд на поняття корупції та засоби її протидії під час війни. Подальший аналіз та інтеграція цих джерел може допомогти виробити інформовані та ефективні стратегії для подальших досліджень та розвитку антикорупційних заходів, особливо в умовах воєнних конфліктів. Поєднання різноманітних джерел дозволяє враховувати різні

аспекти проблеми та визначати перспективи розвитку сучасних стратегій боротьби з корупцією.

1.3. Методологічні засади дослідження

Широкого застосування набули методи соціологічних замірів, аналізу та оцінок корупції. Це не тільки сукупність способів вивчення громадської думки, отримання потрібної наукової та експертної інформації, а й ефективний засіб впливу на свідомість і поведінку людей. Інструментарій такого роду досліджень добре відомий і сьогодні доволі популярний у різних сферах управлінської практики: статистичний аналіз; соціологічні дослідження (методи включеного спостереження, соціологічного опитування, анкетування, інтерв'ювання, експертних вимірів); аналіз документів; контент-аналіз публікацій у періодичних виданнях та в інтернеті.

Метод спостереження - це метод збирання первинних емпіричних даних, пов'язаний із цілеспрямованим, систематичним і безпосереднім сприйняттям досліджуваного соціального об'єкта. Це переважно візуальне і слухове сприйняття інформації. Головна особливість такого методу полягає в тому, що спостерігач перебуває ніби всередині об'єкта дослідження і за задалегідь заданою методикою веде спостереження за ним явищем [17, с. 123-125].

Метод спостереження дає змогу без жодних посередників безпосередньо фіксувати стан об'єкта (корупційної ситуації), визначити його відмітні властивості та особливості, отримати максимально вірогідні (з перших рук) відомості про факти корупції, її масштабність, джерела та причини явищем [17, с. 123-125].

Метод експертних оцінок - спосіб отримання інформації, спираючись на думку визнаних фахівців - експертів у цій царині, у нашому випадку - у сфері протидії корупції. Висока об'єктивність результатів і висновків досягається грамотним добором фахівців-експертів, умілою організацією їхньої діяльності,

уважним опрацюванням отриманих результатів експертизи вищом [17, с. 123-125].

Документальний метод - спосіб вивчення документів та отримання відповідної інформації. Йдеться про документи органів державної влади та місцевого самоврядування, управлінських структур, публікації ЗМІ, фото- або кінодокументи, аудіо- та відеозаписи тощо. Цей метод передбачає з'ясування вірогідності та надійності інформації, що міститься в документі, обставин його появи, ставлення суспільства до інформації, яка в ньому міститься. Цей метод пов'язаний із використанням двох прийомів аналізу: традиційного і формалізованого, пов'язаного з перекладом документальної інформації на мову кількісних показників, так званий контент-аналіз вищом [17, с. 123-125].

Контент-аналіз гарантує відсутність суб'єктивізму, особливо коли залучено великий масив джерел інформації, коли добре обґрунтовано їхню номенклатуру, логічно вибудовано одиниці дослідження (слова, судження, закінчені думки, статистичні дані), оптимізовано одиниці лічби (ефірний час, кількість слів або рядків, періодичність).

Соціологічне опитування - найпоширеніший, доволі економний і такий, що вирізняється високим рівнем чіткості, метод збирання інформації на основі вербальної комунікації. Відрізняється оперативністю, простотою, організованістю, стандартністю. Проводиться у формі анкетного опитування та соціологічного інтерв'ювання. Інтерв'ювання може бути прямим і опосередкованим (телефоном); стандартизованим, проведеним за заздалегідь розробленим планом, і неформалізованим у вигляді невимушеної бесіди. Опитування проводяться з метою отримання максимально повної інформації про об'єктивні або суб'єктивні факти зі слів професіоналів, які досить довго займаються цією проблематикою вищом [22, с. 250-256].

У дослідженні теми "Міжнародна співпраця у протидії корупції під час війни" широко використовується методологічний інструментарій, зокрема методи соціологічних замірів, аналізу та оцінок корупції. Ці методи грають

важливу роль у вивченні громадської думки, отриманні наукової та експертної інформації, а також впливають на свідомість і поведінку людей.

1. Статистичний аналіз. Спираючись на статистичний аналіз, дослідження може оцінити масштаби корупції в різних країнах, встановити динаміку її розвитку під час війни, а також провести порівняльний аналіз між різними періодами.

2. Соціологічні дослідження. Використання методів соціологічних досліджень, таких як опитування, анкетування, інтерв'ювання, дозволяє вивчати уявлення та думку громадян щодо рівня корупції під час воєнних конфліктів. Ці методи дозволяють отримати відгуки і перспективи від різних соціальних груп.

3. Аналіз документів. Застосування документального методу та контент-аналізу публікацій у ЗМІ, а також документів органів влади, дозволяє отримати об'єктивну інформацію про корупційні події та реакцію суспільства на них.

4. Метод спостереження. Використання методу спостереження може бути ефективним у вивченні конкретних ситуацій корупції під час війни. Дослідження може фіксувати особливості, масштаб та джерела корупції, що знаходяться в центрі уваги.

5. Метод експертних оцінок. Використання експертних оцінок фахівців у сфері протидії корупції може допомогти здобути інсайти щодо ефективності заходів та стратегій, а також визначити пріоритети у міжнародній співпраці.

У контексті вивчення теми про міжнародну співпрацю у протидії корупції під час війни, ці методи використовуються для глибокого аналізу стану справ у різних країнах, виявлення основних тенденцій та формулювання рекомендацій для міжнародних організацій та урядів. Окрім того, вони допомагають виявити причини та наслідки корупційних проявів в умовах воєнного конфлікту та розробляти стратегії для їх подолання.

У сфері вивчення корупції досить ефективним є метод статистичного аналізу. Вважається, що вивчення статистики, наприклад кримінальних справ щодо корупційних злочинів, може досить адекватно схарактеризувати рівень корупції. І це дійсно так. Хоча застосування цього методу має низку обмежень,

наприклад, через не завжди коректне зіставлення різних показників корупційної злочинності, у зв'язку зі зміною критеріїв оцінювання суспільної небезпеки корупційної поведінки, що ґрунтується на змінах у кримінальному законодавстві. Та й застосування кримінально-правових заходів боротьби з корупцією має обмежений характер і явно не відповідає дійсним масштабам корупції та реальній поширеності корупційної злочинності в країні загалом [22, с. 250-256].

Чисельні методи боротьби з корупцією ґрунтуються на різноманітних методиках, інструкціях, положеннях, кодексах, які допомагають боротися, а також попереджають про відповідальність, передбачену за ті чи інші види корупційних злочинів.

Так, наприклад, рівень і традиції етики та культури в суспільстві прямо впливають на рівень етики управління, а отже, етики державної служби. Найпослідовніше це питання вирішували у США, де проблемі етики державних службовців надають дуже великого значення. Уперше Кодекс етики урядової служби з'явився в 1958 р. у формі резолюції конгресу. Загальна її частина являла собою перелік вимог до осіб, які перебувають на урядовій службі [22, с. 202]:

- 1) відданість вищим моральним принципам і державі ставити вище за відданість особам, партії або державним органам;
- 2) підтримувати конституцію, закони і постанови Сполучених Штатів і всіх органів влади і ніколи не підтримувати тих, хто ухиляється від їх виконання;
- 3) працювати весь трудовий день за денну оплату, докладаючи необхідних зусиль і думки для виконання своїх обов'язків;
- 4) намагатися знаходити і застосовувати найефективніші та найекономніші способи вирішення поставлених завдань;
- 5) ніколи не здійснювати дискримінації шляхом надання будь кому спеціальних благ або привілеїв, як за винагороду, так і без неї, і ніколи не

приймати для себе або для своєї сім'ї благ або подарунків за обставин, які можуть бути витлумачені як вплив на виконання посадових обов'язків;

б) не давати жодних обіцянок, що стосуються посадових обов'язків, оскільки держслужбовець не може виступати як приватна особа, коли справа стосується державної посади;

7) не вступати ні прямо, ні опосередковано в комерційні відносини з урядом, якщо це суперечить сумлінному виконанню посадових обов'язків;

8) ніколи не використовувати конфіденційно отриману під час виконання посадових обов'язків інформацію для отримання особистої вигоди;

9) розкривати випадки корупції при їх виявленні;

10) дотримуватися цих принципів, усвідомлюючи, що державна посада є вираженням суспільної довіри».

Оскільки кодифікація моральних норм ще не є підставою для надання їм сили закону, Кодекс отримав рекомендаційний статус. Законодавці, ухваливши в обох палатах резолюцію, яка схвалила документ, тим самим рекомендували собі та службовцям апарату надалі дотримуватися закладених у ньому стандартів поведінки. Цей, не дуже чітко прописаний Кодекс, став відправним пунктом для подальших дій у тому ж напрямку. Пізніше було засновано президентську консультативну комісію з питань етики «конфлікту інтересів», тобто з проблеми зіткнення особистих інтересів посадової особи та інтересів держави. У 1978 р. було ухвалено закон про етику службовців державних органів [1, с. 87]. Кодекс етики являє собою звід загальних принципів професійної службової етики та основних правил службової поведінки, якими належить керуватися державним службовцям і муніципальним службовцям [3, с. 78-79].

Метою Кодексу є встановлення етичних норм і правил службової поведінки державних і муніципальних службовців для гідного виконання ними своєї професійної діяльності, а також сприяння зміцненню авторитету державного і муніципального службовця, довіри громадян до державних органів та органів місцевого самоврядування та забезпечення єдиної морально-

нормативної основи поведінки державних і муніципальних службовців. Він покликаний підвищити ефективність виконання державними і муніципальними службовцями своїх посадових обов'язків.

Кодекс слугує підґрунтям для формування належної моралі у сфері державної та муніципальної служби, шанобливого ставлення до державної та муніципальної служби в суспільній свідомості, виступає як інститут суспільної свідомості та моральності державних і муніципальних службовців [22, с. 250-256].

Крім кодексів, існують різні заходи щодо вдосконалення державного управління з метою запобігання корупції, до них належить [1, с. 118]:

1 Здійснення комплексу заходів, спрямованих на поліпшення державного управління в соціально-економічній сфері;

2. Реалізація системи заходів, спрямованих на вдосконалення функціонування державного апарату;

3. Розгляд питання про доцільність створення у складі кадрових служб федеральних державних органів (крім федеральних органів виконавчої влади, в яких передбачено військову службу та інші спеціальні види служби) підрозділів з профілактики корупційних та інших правопорушень;

4. Розроблення методики оцінки ефективності внутрішніх систем виявлення та профілактики корупційних ризиків у федеральних державних органах, державних органах суб'єктів і органах місцевого самоврядування муніципальних утворень;

5. На основі вивчення наявного механізму врахування інтересів політичних партій, соціальних груп, юридичних і фізичних осіб під час розроблення законів, законів суб'єктів та інших нормативних правових актів розгляд питання про підготовку нормативного правового акта, який регулює лобістську діяльність тощо.

РОЗДІЛ II. СВІТОВИЙ ДОСВІД АНТИКОРУПЦІЙНИХ ЗМАГАНЬ ВОЄННИХ ЧАСІВ НА ТЛІ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1 Поняття та основні причини корупції в світі

Відтворення корупції як соціального механізму можна пояснити «парадоксом стійкості». Стимули для політичної корупції виникають серед сегментів панівної еліти, якщо її становище або вкрай хитке, як в сучасних Україні і Киргизстані, або, навпаки, дуже стійке, протягом усього пострадянського періоду в більшості республік Середньої Азії [38, с. 67-68].

Важливо відзначити, що в Казахстані, Узбекистані, Туркменістані політичні еліти зберігали контроль над розподілом ресурсів ще з радянських часів. Варто визнати, що в умовах політичної стабільності, заснованої на закріпленні монополії на владу для якоїсь однієї групи, процвітають елітні картелі, створені виключно заради отримання ренти влади.

В результаті «пошуку ренти» і супутньої боротьби за владу і розподіл ресурсів корупція на пострадянському просторі починає функціонувати як політичний інститут, якщо не як інституційне середовище.

Обмеження доступу до політичного ринку залишається основною стратегією елітних груп у регіоні протягом декількох електоральних циклів, а корупція стала однією з найбільш значущих передумов серії «кольорових революцій» у Грузії, Україні та Киргизстані [38, с. 67-68].

Сприятливий ґрунт для політичної корупції створила президентська форма правління, закріплена практично у всіх державах пострадянської Євразії. Під час дискусії навколо «третьої хвилі демократизації» Радіца О. А. стверджував, що в умовах глибоких соціальних змін президентська система більш нестабільна і менш ефективна, ніж парламентська [39, с.319-320].

Проте в інших пострадянських республіках глави держав отримали дуже широкі повноваження, а політичний процес придбав високий ступінь інституційного конфлікту. Варто звернути увагу на зауваження політологів про

горизонтальність відповідальність як необхідна умова зниження корупції [16, с.67-69].

Для цього достатньо, щоб різні елементи державної влади могли вимагати підзвітності один від одного і були здатні захистити власну законну діяльність від втручання один одного. Однак в рамках пострадянського «патронального президентства» [19, с.89-90] ці умови не виконуються. Спостерігається явне домінування виконавчої влади, декоративність характер парламентів і залежність судової влади.

У середині бюрократичних систем ключові посади були закріплені за «найближчим оточенням» глави держави. Ці люди отримали контроль над державним і партійним апаратом, інформаційним простором, правоохоронними органами і основними галузями економіки. В основі «внутрішнього кола» лежить система особистих зв'язків, замкнута для глави держави, і заснована на регіональній, сімейній або етнічній спільності, а також на спільності поточних політичних і ділових інтересів.

Таким чином, президентську форму правління можна визначити як важливий інституційний стимул політичної корупції.

Є й інші вагомні чинники формування політичної корупції як інструменту боротьби за владу на пострадянському просторі. У більшості держав регіону політичні партії не є значущими суб'єктами політичного процесу. «Новий Азербайджан», «Нур Отан», Республіканська партія Вірменії, «Ак-Жол», Народно-демократичні партії Таджикистану та Узбекистану – все це «партії влади», але не панівні партії. Являючи собою механізм консолідації адміністративного ресурсу, вони створювалися на основі бюрократії і функцій, спираючись на політичний патронаж, кланові, регіональні та галузеві зв'язки. Саме такі неформальні відносини і електоральна корупція дозволяють зберегти баланс пострадянських режимів[39, с.319-320].

Не менш важливим є стан тотальної залежності основних ЗМІ від державних структур. Проста формула «у кого телевізор, той має владу» знайшла напрочуд повне підтвердження на пострадянському просторі.

Але саме вільні ЗМІ розглядають більшість дослідників як найефективніший інструмент у боротьбі з корупцією [42, с. 89-90]. Ден Сяопін, який свого часу допустив деяку лібералізацію інформаційної політики Китаю по боротьбі з корупцією в рядах урядовців, зазначив з цього приводу: «Мені неважливо, якого кольору кішка: білого або чорного, головне, щоб вона ловила мишей». Для політичних еліт країн СНД, мабуть, важливіше «забарвлення», так як «чорна кішка» може себе подряпати.[43, с. 30-34].

І останнє, але не менш важливе: стабільність корупційних мереж полягає в тому, що лідери пострадянських держав підтримують конфлікт інтересів бюрократії і переслідують лише тих чиновників, які виявляють політичні амбіції. У науковій літературі неодноразово зазначалося, що антикорупційні кампанії часто використовуються для боротьби з політичними опонентами та усунення політичних «груп ризику» [22, с.67-68].

Таким чином, боротьба з корупцією стає одним з інструментів боротьби з опозицією. Водночас загрози взаємної корупції є ефективним засобом підтримання балансу політичних режимів.

Обіцянки завдати вирішального удару по корупції вже стали традиційним ходом в рамках виборчих кампаній.

Президент Казахстану Н. Назарбаєв активно використовує тему корупції в своїх цілях. Однак ні гучні політичні кампанії, ні прийняття все нових і нових законодавчих актів не здатні знизити рівень корупції в суспільстві. Адже саме на ґрунті корупції в пострадянських державах встановлювалися неконкурентні політичні режими, і позбавлення себе цієї основи - не найбажаніша стратегія для елітних груп.

Політичні системи, що знаходяться в процесі трансформації, характеризуються наявністю численних критичних викликів і проблем.

У словнику під політичною трансформацією розуміється «набуття політичною системою нових рис, зміна політичних стандартів і цінностей; радикальні структурні зміни, спрямовані на досягнення якісно нового стану системи» [2, с. 241].

Політико-трансформаційний процес має особливі характеристики, серед яких:[42, с. 89-90].

- нестабільність;
- роз'єднаність, роздробленість політичної системи;
- альтернативний характер розвитку («результати» переходу можуть бути різними і далекими від тих, що очікувалися спочатку);
- поява різних варіантів подальшого розвитку.

Трансформація відбувається «не на поверхні», а зачіпає політичну систему в цілому, її структурні елементи. Одним з найнебезпечніших варіантів розвитку для неї є шлях стійкої *інституціоналізації корупції*, перетворення її на самовідтворюваний інститут.

Сьогодні спостерігається виражений дефіцит досліджень проблеми корупції в контексті системних перетворень на пострадянському просторі. Дані міжнародних досліджень корупції підтверджують тезу про те, що країни, які знаходяться в процесі системних перетворень і змін в суспільно-політичній системі, часто більш схильні до проблеми корупції.

Однією з головних особливостей країн пострадянського простору є поширеність корупційних відносин у державному та громадському секторах. Дані Індексу сприйняття корупції, опублікованого (Transparency International) – найавторитетніша міжнародна організація що спеціалізується на дослідженнях та протидії глобальній проблемі корупції.

Вони доводять, що для країн пострадянського простору ця проблема стоїть особливо гостро. 26 жовтня 2010 року були отримані нові результати щорічного Індексу сприйняття корупції (ІСК) для 178 країн світу, які демонструють, що проблема корупції є глобальною проблемою, оскільки три чверті всіх країн мають вкрай низький ІСК (менше 5 балів) [18].

Тож, населення цих країн, а також експертне середовище сприймають корупцію як серйозну проблему, загрозу національній безпеці країни, а також фактор, що перешкоджає сталому розвитку, прогресу і модернізації держав.

Таблиця 1.2. Індекс сприйняття корупції в окремих державах пострадянського простору (члени СНД) за 2022 рік[18].

№	Держава	Оцінка індексу сприйняття корупції
1	Азербайджан	2,4
2	Вірменія	2,6
3	Грузія	3,8
4	Казахстан	2,9
5	Киргизстан	2,0
6	Молдова	2,9
7	Таджикістан	2,1
8	Туркменістан	1,6
9	Узбекистан	1,6
10	Україна	2,4

Так, у «нових» демократіях (пострадянського простору) формальні інститути не завжди є визначальними, оскільки за так званим «демократичним фасадом» формальних інститутів можуть ховатися недемократичні інститути, які зазвичай є неформальними, оскільки не декларуються і не проголошуються офіційними структурами і навіть суперечать задекларованим принципам державної політики (найяскравіший приклад – інститут політичної корупції).

Обставина сукупності факторів визначає широкий діапазон траєкторій демократизації, зокрема і для посткомуністичних перетворень, в результаті яких формуються різні політичні режими, наприклад, дефектні демократії.

У перехідному суспільстві старі тоталітарні і авторитарні механізми управління перестають використовуватися, а нові (ефективні), як правило, не встигають проникнути в політичну практику, через що роль неформальних інститутів на цьому етапі є значною і визначальною.

У зв'язку з численними проблемами організаційно-управлінського характеру, відсутністю прозорості влади, недосконалістю механізмів контролю

за її діяльністю з боку суспільства виникає низка можливостей для нових суб'єктів суспільно-політичного процесу (наприклад, фінансових угруповань) впливати на прийняття політичних рішень на свою користь (в корисливих інтересах), спотворюючи тим самим функції державного управління.

Корупційні механізми прийняття політичних рішень, що виникають в таких умовах, можуть породити в майбутньому не тільки відтворення інституту політичної корупції, а й її подальше масштабне поширення, що загрожує суспільно-політичними проблемами і дисфункціями державної системи.

Як відзначають багато вчених, проблема корупції набула значних масштабів на пострадянському просторі, виявившись фактором, що активно впливає на трансформаційні процеси, що відбуваються у вигляді демократичного транзиту.

Для доведення гіпотези про кореляцію між корумпованістю політичної системи і успішністю трансформаційних процесів ми використали розрахунок коефіцієнта *Спірмена (Spearman)* між двома змінними - Індексом сприйняття корупції і Індексом трансформації Бертельсмана [18].

Отримане високе значення коефіцієнта кореляції для країн пострадянського простору (0,837) підтверджує нашу гіпотезу про те, що існує глибокий зв'язок між ступенем корумпованості суспільства і успішністю трансформаційних процесів (в сенсі якості переходу від тоталітарного або авторитарного до демократичного політичного режиму, а також переходу від централізованої до ринкової економіки).

Трансформальні стани пострадянського простору особливо характеризуються формуванням моделі корупції у вигляді так званого «захоплення держави» [41, с. 59], коли державні органи і політичні інститути починають виконувати не соціальні вимоги, а потреби окремих осіб, соціальних груп, громадських організацій, а частіше комерційних організацій.

Ця обставина призводить до того, що в політичній сфері цих держав починають переважати неформальні канали, артикуляція інтересів, корисливих мотивів і приватних зв'язків. Все це спотворює сферу громадськості,

спотворюючи сенс діяльності держави, яка повинна полягати в реалізації принципів «загального управління» з урахуванням інтересів суспільства, а не окремих кланів і груп інтересів. Захоплення держави протидіє демократичним механізмам здійснення влади. Науковці Світового банку виділяють різні сфери «захоплення держави»: законотворча діяльність парламенту (*Parliamentary Legislation*); законотворча діяльність президента (*Presidential Decrees*); діяльність центрального банку (*Central Bank*); кримінальне судочинство (*Criminal Courts*); комерційне судочинство (*Commercial Courts*); фінансування політичних партій (*Political Party Finance*).[50, с.89-90].

Розглянувши феномен корупції в умовах системних перетворень, хотілося б відзначити *двосторонню залежність* між ними. Тобто, з одного боку, системні перетворення (демократичний транзит) можуть загострити корупцію внаслідок виникнення комплексу проблем «перехідних», інституційних змін; а, з другого боку, вона сама здатна протидіяти сприятливому результату трансформаційних процесів, будучи дисфункцією суспільно-політичної системи і фактором, що порушує встановлення демократичних інститутів. При цьому інститут корупції обумовлений не тільки історичним розвитком країни, а й процесами, пов'язаними зі специфікою трансформації.

2.2 Динаміка розвитку корупції під час воєнних дій США в Афганістані

Феномен корупції на війні має таку ж давню історію, як і сама війна. Уже в епоху Стародавнього світу однією з постійних турбот правителя було запобігання підкупу своїх воєначальників. При цьому характер державного устрою особливо не впливав на «підкупність» або «непідкупність» командирів. Ворожі гроші охоче брали як у деспотичних державах Сходу, так і в демократичних грецьких полісах і Римі. До речі, саме в Римі в період пізньої Республіки ця проблема набула настільки системного характеру, що держава

виявилася неспроможною повноцінно вести війну. Подальша історія суспільства не принесла радикальних змін. Навіть під час світових воєн, коли на карті стояло саме існування держав, знаходилося місце корупції. Паралельно з цим тривала безперервна боротьба з частими зловживаннями владою, яка набула особливо великих масштабів під час Першої світової війни. Слід зазначити, що в низці випадків саме реальний бойовий досвід виявлявся дієвою «протиотрутою» проти підкупу, розтрат і привласнення майна. Аж до того, що на ключові місця в тил і поруч із фронтом доводилося призначати офіцерів із бойовим досвідом, хоча постійно відчувався їхній брак на фронті [27, с. 54].

Основною метою військової операції стає зміна «системи» супротивника: «На стратегічному рівні ми досягаємо наших цілей шляхом внесення таких змін в одну або кілька частин фізичної системи супротивника, що ворог вирішує прийняти наші цілі, або ми зробимо фізично неможливим для нього протистояти нам. Останнє ми називаємо стратегічним паралічем» [52, с.78-79].

Для опису ворога як системи Ворден розробляє модель п'яти концентричних кілець, яка уособлює різні рівні реального існування противника у фізичному світі. Зазначена модель має чотири основні компоненти: центральне керівництво, органічну складову (основа економіки, як-от промислове виробництво чи головні сільськогосподарські угіддя), інфраструктуру та населення. Крім того, наявний і п'ятий компонент, який захищає систему від зовнішньої загрози або деградації (армія, поліція тощо) При цьому загальна складність системи відіграє велику роль. Що складніша система, то важче її обслуговування і то ймовірніше, що вливання енергії в певних місцях прискорять природний рух системи до безладного стану або навіть до хаосу. У цій концепції важливим елементом є поняття «центру ваги»: Ворден підкреслює, що «кожна держава і кожна військова організація матимуть унікальний набір центрів тяжіння або вразливості» Головна проблема полягає в тому, щоб отримати і проаналізувати інформацію про ці ключові точки системи противника [51, с.56-58].

Під час підготовки операції проти Югославії була виконана величезна робота зі збору та аналізу розвідувальних даних, що дало змогу скласти список цілей і ефективно впливати на «центри ваги» югославської військової та цивільної системи. Усе це призвело до деморалізації та колапсу югославської армії, припинення вогню і стрімкого розвалу югославської держави. В Афганістані ситуація була докорінно іншою. У цій країні практично не було звичних для західного мислення стратегічних цілей, знищення яких спричинило б повний параліч напівпартизанських військових формувань. Неможливо посіяти хаос там, де він давно став нормою соціального життя. Афганські польові командири «процвітали в культурі виживання» і звикли до ведення війни за значної матеріально-технічної переваги противника. Крім того, збір інформації про реальні «центри тяжіння» держави талібів був ускладнений - Афганістан за умовами місцевості та культурою місцевого населення, за своєю «інакшістю» для західної раціональності можна порівняти з іншою планетою. Тим часом над США тяжіє фактор часу: світовій спільноті й насамперед своєму народу потрібно було продемонструвати адекватну відповідь на теракти 11 вересня. Усі ці обставини диктували жорсткі граничні умови для планування успішної операції[52, с.78-79].

Уже на самому початку обговорення можливих варіантів дій у військовому кабінеті Дж. Буша молодшого була висловлена ідея глобальної «військово-фінансової» операції. Глава ЦРУ Джордж Тенет запропонував витратити сотні мільйонів доларів на «купівлю» спецслужб і розвідувальної інфраструктури таких країн, як Єгипет, Йорданія, Алжир тощо. Усе це мало посилити розвідувальний потенціал США в близькосхідному регіоні та прискорити підготовку операції проти Афганістану. Однак він чесно попередив, що «це не ті люди, з якими ви воліли б сидіти поруч у церкві в неділю» [31, с.90-91]. Зі згоди президента робота в цьому напрямі почалася.

Другим вектором наступу на «фінансовому фронті» стало заморожування активів організацій та осіб, викритих або підозрюваних у фінансуванні терористів. Як образно висловився Дж. Буш 24 вересня 2001 р., «о 12:01 цього

ранку основний удар нашої війни з тероризмом почався з удару пером» [26, с.67-68]. Подібні дії мали здійснюватися не тільки в рамках юрисдикції США, а й на території інших країн, з якими планувалося досягти домовленості щодо конкретних фігурантів.

Третім напрямом мав стати тотальний підкуп (під виглядом «гуманітарної допомоги») ключових структур і польових командирів Північного альянсу, що тривалий час воював проти талібів і в той період зазнавав серйозних труднощів із матеріальним і фінансовим забезпеченням, а також підкуп самих талібів. За правильної постановки справи можна було «купити набагато більше талібів, ніж ми маємо вбити» [31, с. 67-68].

З точки зору вітчизняних дослідників [32, с.67-68], у корупційній поведінці важливу роль відіграє механізм аксіологічного кодування, тобто формування певних світоглядних установок і поведінкових реакцій. У глобальному масштабі США і Північний альянс відтворювали патрон клієнтські відносини, що закріплювалося в практиці особистого спілкування «покупців» і «тих, кого купують». Тут показовим є приклад спілкування агента ЦРУ Gary з главою розвідки Північного альянсу. Коли американець виклав на стіл перед співрозмовником п'ятсот тисяч доларів, його співрозмовник відповів: «Північний альянс вітає вас». При цьому використовували відповідний дискурс, що маскує для аксіологічної свідомості факт корупції. Набагато легше прийняти гроші, коли йдеться про «гуманітарну допомогу» народові, який бореться за праву справу. «Евфемізми щодо хабаря - один зі способів маніпуляції свідомістю реципієнта інформації, оскільки «вимикається» емоційний зміст поняття» [41, с.56-59].

Інший показовий приклад застосування США стратегії, частиною якої є системний підкуп, - історія громадянської війни в Сомалі, а саме створення так званого Альянсу за відновлення миру та боротьби з тероризмом (Alliance for the Restoration of Peace and Counter Terrorism). Після провалу миротворчої діяльності ООН на початку 1990-х рр. Сомалі надовго занурилося в анархію і перманентну громадянську війну. Однак після того, як у країні на початку

2000-х рр. почали набирати силу ісламістські організації і, на думку США, виникла небезпека, що лідери розгромлених в Афганістані «Талібану» і «Аль-Каїди» отримають притулок у Сомалі, активізувалася неофіційна діяльність ЦРУ[52, с.78-79].

У Сомалі було реалізовано, вже можна сказати стандартну, логіку стратегії підкупу - серед усього розмаїття місцевих сил обрали тих польових командирів, які в цей момент воювали проти ісламістів. У принципі, було не важливо, підтримують вони чи ні Перехідний федеральний уряд Сомалі, який був у той період, по суті, єдиним органом влади, визнаним міжнародним товариством. Ситуативність вибору доходила до того, що до альянсу увійшли навіть ті польові командири, які в 1993 р. билися з американцями і миротворцями інших країн під час так званої «Першої битви за Могадішо» [52, с.78-79]. Тоді загинуло 18 американських солдатів, що послугувало приводом до швидкого виведення з країни контингенту США і провалу всієї миротворчої діяльності. Створення альянсу, який здебільшого виступив на підтримку Перехідного федерального уряду, призвело навесні-влітку 2006 р. до запеклих боїв, що їх було названо «Друга битва за Могадішо». У результаті проурядові сили були розгромлені, втратили важке озброєння і або відступили, або перейшли на бік ісламістів. Останні ж отримали контроль над столицею і почали створювати свою державність. Варто докладніше розглянути причини невдачі стратегії підкупу, яка так добре себе зарекомендувала в інших місцях.

У Сомалі відсутній звичний нам єдиний соціокультурний простір. Взаємовідносини всередині суспільства визначаються клановою приналежністю. І це розмежування набагато глибше, ніж національне або етнічне. Попри те що «Сомалі, на відміну від більшості африканських країн, - країна майже повністю моноетнічна і повністю моноконфесійна» [47, с. 67-69], саме кланова структура суспільства виступає основним чинником, який дає можливість громадянській війні тривати до нескінченності. З 1990-х рр. конфлікт ускладнився після включення в нього нових чинних сил, пов'язаних із радикальними рухами в ісламі. Усі спроби примирити сторони конфлікту і

створити міцний мир у регіоні провалилися. Ні ООН, ні США, ні багатьом іншим міжнародним організаціям не вдалося домогтися якихось результатів. Після кожного зовнішнього втручання хаос тільки наростав.

«Згідно з основною класифікацією, сомалійці об'єднуються в п'ять родин кланів або племен - дарод, дір, ісаак, хавія і раханвейн» [51, с.67-68]. Однак є ще кілька класифікацій, прийнятих у різних регіонах Сомалі. Між сім'ями кланів, окремими кланами, лініджами (пологами) і великими сім'ями традиційно точиться постійна боротьба за володіння різними ресурсами. Звідси зрозуміло чому «сила - найбільш шанована сомалійцями якість як у моральному, так і в соціальному та політичному аспектах. Багатство і військова міць завжди визначали в Сомалі суспільний статус, тож сутички і війни традиційно були одним з основних інструментів регулювання міжкланових взаємовідносин» [51, с.67-68]. Крім того, ситуація ускладнюється ще внаслідок традиції кровної помсти або компенсації, різних усних домовленостей між тими чи іншими угрупованнями тощо. У цій перманентній «війні всіх проти всіх» звичні західному мисленню державні інститути сприймаються як насильство над традиційними патріархальними цінностями або взагалі як прагнення одного з кланових угруповань здобути контроль над іншими. «У Сомалі добре відома приказка, що точно пояснює психологічне підґрунтя безперервної громадянської війни: «Я і Сомалі проти всього світу, я і мій клан проти Сомалі, я і моя сім'я проти клану, я і мій брат проти сім'ї, я проти мого брата»[51, с.67-68].

По суті, в Сомалі США не вдалося організувати патрон клієнтські відносини з польовими командирами. Позиція сили могла б бути зрозуміла місцевому населенню тільки за умови переконливої демонстрації цієї сили, на що США в цьому регіоні не могло піти так само легко, як в Афганістані. Взавши американські гроші, польові командири не вважали себе зобов'язаними що-небудь робити, виконувати умови домовленості. Тим самим втрачалася одна зі складових корупційної поведінки - змова двох сторін із певною гарантією її виконання. Не існувало чіткого усвідомлення невідворотності

покарання, якщо змову порушать, - польовим командирам не страшні ні кримінальне переслідування, ні авіаційні удари (тим паче що ймовірність їх була дуже низькою). Кланова мораль і ситуативний егоїзм виявилися вищими за міркування необхідності припинення громадянської війни та мирного державного будівництва. На відміну від Афганістану, в Сомалі добре пам'ятали, як змусили забратися з країни іноземних миротворців, як уся їхня технічна перевага виявилася безсилою проти десятків і сотень погано озброєних, але рішучих людей[51, с.67-68].

Резюмуючи вищесказане, необхідно зазначити, що з початку 2000-х рр. США в різних регіонах світу намагалися реалізувати військову стратегію, важливою частиною якої був системний підкуп місцевих сил. Цю стратегію використовували в рамках нового трактування суті сучасних військових конфліктів і розуміння ворога як системи. Наприклад, у випадку з Афганістаном «система противника» виявилася досить складною і вразливою для цілеспрямованих і чітко розрахованих впливів у фінансовій сфері та реальному просторі бойових дій. Спочатку вдалося дестабілізувати державу талібів і «занулити» афганське політичне поле, звести його до стану хаосу. За цим виникло нове державне будівництво. Утім, сучасна ситуація в Афганістані демонструє, що в таку гру можуть грати й інші актори - тепер уже продукт американської політичної творчості зазнає дестабілізаційних впливів [49, с.69-70].

Ситуація в Сомалі, за всієї зовнішньої схожості для стороннього спостерігача, озброєного західною раціональністю, розвивалася зовсім іншим чином. Політичний простір цієї африканської країни вже було зведено до найнижчого рівня, до рівня домінування кланової моралі. Усі над кланові елементи були або дуже слабкі (Перехідний федеральний уряд), або мали статус ворога для США («Союз ісламських судів» та інші ісламістські організації). Спроба штучного створення аналога афганського Північного альянсу закономірно обернулася провалом через нерозв'язні кланові розбіжності. При цьому будь які зовнішні втручання призводили до ще більшої

«хаотизації» ситуації, що свідчить про безпорадність західного способу мислення в африканському контексті.

2.3 Особливості корупційної взаємодії влади та бізнесу на прикладі Грузії

Доброчесність і незалежність суддів залишаються в числі головних проблем в сфері розвитку демократичного врядування та верховенства права в Грузії. Завдання досягнення вірного балансу між незалежністю і підзвітністю суддів є складною, і Грузія все ще намагається розв'язати цю проблему. Нова урядова коаліція, яка прийшла до влади в 2012 р (коаліція «Грузинська мрія»), позначила реформи судової системи і системи кримінального правосуддя в якості одного зі своїх пріоритетних завдань. Протягом декількох років було завершено кілька хвиль реформ, і ще одна хвиля була розпочата [56, с.69-70].

Ці реформи заслуговують похвали і наближають грузинські закони і практику до міжнародних стандартів. Вони вже сприяли поліпшенню статистики щодо числа адміністративних рішень, скасованих в апеляційному порядку, кількості обвинувальних вироків і схвалених угод про визнання провини. Процедури судового провадження також стали більш відкритими, оскільки засобам масової інформації та іншим особам дозволили вести запис судових слухань. У той же час здійснюються реформи поки що не дозволили досягти необоротних змін з точки зору забезпечення доброчесності та незалежності судової влади. Все ще зберігається ряд структурних недоліків, які слід усунути (серед них: гарантований термін перебування на посаді судді, прозорість і доброчесність Вищої ради юстиції, делегування на рівень підзаконних актів занадто великої кількості важливих процедур, пов'язаних з відбором, призначенням, просуванням, перекладом і звільненням суддів, призначення керівників судів і розподіл справ серед суддів) [41].

У минулих оцінках, в якості головної проблеми, що викликала стурбованість, щодо доброчесності та незалежності служби публічного

обвинувачення, називалася необхідність ізолювання Головного прокурора від можливого політичного втручання, а також забезпечення незалежності та професіоналізму прокурорів на нижчому щаблі посадової ієрархії. У звіті наголошується, що недавні реформи законодавства про прокуратуру і процедури, оголошені Головним прокурором, представляються досить прорахованими, щоб усунути багато побоювань з приводу політичного втручання і справедливих і ефективних процедур самоврядування.

Група моніторингу, проте, стурбована обмеженою роллю органу самоврядування прокуратури, а саме прокурорської ради, який був створений відповідно до недавніх поправок. Рада має обмежені повноваження, тоді як нещодавно створена Консультативна рада відіграє важливу роль в питаннях просування, залучення до дисциплінарної відповідальності та звільнення прокурорів. Головний прокурор приймає рішення щодо складу Консультативної ради, який може бути змінений в будь-який момент. Консультативна рада є не самостійним органом, а лише органом, що надає консультації Головному прокурору[56, с.69-70].

Така система може негативно вплинути на незалежність окремих прокурорів і привести до концентрації надмірних повноважень в руках Головного прокурора. Крім того, хоча Головний прокурор має гарантований термін перебування на посаді, він все-таки призначається при вирішальній участі занадто великої кількості політичних органів (міністра юстиції, уряду, парламенту). Хоча порядок первинного прийому на роботу прокурорів заснований на конкурсному відборі кандидатів на стажування, для просування прокурорів по службі не використовуються критерії, засновані на особистих і професійних якостях. Порядок залучення прокурорів до відповідальності і їх звільнення повинен детально регулюватися в законі, а не в підзаконних актах[58, с.69-70].

В першу чергу в Грузії замість просто Міністерства внутрішніх справ був створений орган, який об'єднав в собі не тільки саме Міністерство внутрішніх справ, а й Міністерство державної безпеки, департамент екстрених ситуацій,

департамент охорони нафтопроводу, департамент охорони державного кордону. Загальна штатна чисельність співробітників скоротилася більш ніж в два рази.

Таким чином, структуру реформованого МВС Грузії складають:

Міністр внутрішніх справ Грузії;

Заступники міністра внутрішніх справ Грузії і «головні» департаменти:

[60, с.74-76].

1.1. Секретаріат Міністерства;

1.2. Адміністрація (на рівні департаменту);

1.3. Генеральна інспекція (на рівні департаменту);

1.4. Фінансово-економічний департамент;

1.5. Головне управління з кадрів;

1.6. Головне експертно-судове управління;

1.7. Інформаційно-аналітичний департамент;

1.8. Оперативно-технічний департамент;

1.9. Департамент контррозвідки;

1.10. Департамент кримінальної поліції;

1.11. Департамент патрульної поліції;

1.12. Національне центральне бюро Інтерполу;

1.13. Центр спеціальних і надзвичайних заходів;

1.14. Агентство реформування і розвитку (на рівні департаменту);

1.15. Агентство державної безпеки (на рівні департаменту);

1.16. Агентство з боротьби з корупцією (на рівні департаменту);

1.17. Контртерористичний центр (на рівні департаменту);

1.18. Департамент міжнародних відносин;

1.19. Головне управління з нагляду за дотриманням прав людини.

3) Регіональні управління (11 – за кількістю регіонів Грузії);

4) підлегли МВС Грузії державні органи (прикордонна поліція Грузії);

5) інші установи (навчальні заклади, позавідомча охорона, медична служба, служба 112 і інші).

Як можна побачити, структура сучасного МВС Грузії являє собою досить складну, і в той же час максимально спрощену систему. МВС Грузії об'єднало в собі функції органів, що займалися раніше в тому числі і державною безпекою, антикорупційною діяльністю, ставши де-факто єдиним органом забезпечення правопорядку в державі.

Черговий складним завданням було відновлення довіри до дорожньої поліції, враховуючи, що воно повністю відсутнє. За словами головного радника прем'єр-міністра Вахтанга Лежави "для всіх було очевидно, що дорожня поліція була найяскравішим проявом корупції, тому було повну однаковість в тому, що вона повинна стати першою мішенню".

Керівники країни обговорювали підходи до реформ на численних засіданнях, часто затягуються за північ. Спочатку вони прийшли до висновку, що реформи не можна здійснювати фрагментарно. Система була настільки корумпованою знизу доверху, що будь-які спроби просто взяти на роботу нових поліцейських ні до чого б не привели, тому що нові співробітники через час неминуче поринули б у розкладницьку корупційну середу. Виникла неординарна ідея звільнити відразу всіх 16 тисяч поліцейських за добу, яка викликала запеклі суперечки. Деякі з учасників висловлювали побоювання з приводу безпеки дорожнього руху в разі моментального звільнення всіх поліцейських і до прийому на службу та навчання нових. Реформатори усвідомлювали, що такі побоювання були безпідставні, оскільки дорожня поліція по суті нічого не робила для безпеки руху - її єдиною метою на дорогах було зупинити водія для отримання хабара. Багато виявляли стурбованість з приводу реакції на масові звільнення. Зрештою, реформатори увірували в те, що це був єдиний шлях до створення надійної і компетентної поліції. Мабуть, це був самий рішучий вчинок молодого уряду, коли за один день було звільнено і знято з дорожніх постів 16 тисяч офіцерів. Для пом'якшення удару уряд надав їм двомісячну зарплату і амністію від минулих правопорушень. Деякі офіцери пішли без шуму, інші приєдналися до опозиції. Ніякого хаосу не виникло - багато спостерігачів навіть відзначили, що дороги стали

безпечнішими без дорожніх інспекторів, які постійно розмахують жезлами[60, с.74-76].

Застосування принципу повної нетерпимості до корупції не обмежувалося звільненням поліцейських і вливанням свіжої крові. Призначалися офіцери під прикриттям для контролю за тим, щоб поліцейські прямували до встановлених правил. Рядовий співробітник міг працювати в парі з офіцером під прикриттям і ніколи про це не дізнатися, якщо тільки він не порушував правил. Проводилися вибіркові перевірки, щоб переконатися, що поліція виконувала внутрішні розпорядження. Співробітник під прикриттям міг подати заяву з приводу домашнього скандалу в поліцейську дільницю, щоб проконтролювати, як на неї відреагують. Іншої такої співробітник міг їздити вночі з вимкненими фарами. Коли його зупиняли, він пояснював, що їде відремонтувати фари і пропонував 20 ларі. Поліцейські, викриті у хабарництві, звільнялися[60, с.74-76].

Для захисту своїх громадян від свавілля, уряд ввів цілодобову гарячу лінію, яка дозволяла громадянам скаржитися на поліцію і повідомляти про випадки вимагання. Відеокамери були встановлені всюди в Тбілісі та інших великих містах, а також уздовж швидкісних трас, надаючи поліції і громадянам можливість довести або факт порушення, або зворотне. Відтепер штрафи більше не стягувалися на місце порушення, а перераховувалися через комерційні банки, тим самим обмежуючи можливість поліцейським класти гроші в свою кишеню. У громадян, нарешті, з'явилася якась управа. Вони вже не платили поліції безпосередньо і могли заявити про неналежну поведінку і оскаржити штрафи в офіційному порядку. Для усунення дрібного хабарництва на рівні міністерства уряд вдосконалив або скасував зайві процеси, найчастіше на основі відгуків і пропозицій нижчестоящего персоналу. Весь документообіг в поліції був переведений в електронну форму[60, с.74-76].

Створення нової професійної патрульної поліції, орієнтованої на надання послуг громадянам, вимагало великої кількості нових кадрів з новими професійними якостями і новим ставленням до роботи. Був потрібен масовий

приплив нових кадрів. Для залучення найбільш талановитих фахівців, чистих корупцією, уряд найняв на службу значну кількість нових поліцейських з числа випускників університетів і юридичних факультетів, які мали скласти іспит. Нові співробітники проходили прискорену підготовку з метою освоєння основ поліцейської служби, внутрішніх правил та спілкування з громадянами. "Ми відібрали найкращих і найздібніших, щоб їх було легше навчати", - стверджує Мерабішвілі. У серпні 2004 року 2,4 тисячі нових патрульних поліцейських вийшли на вулиці. Для всієї країни цієї кількості поліцейських було недостатньо, тому до роботи були підключені інші правоохоронні органи, які були задіяні на рівні регіонів країни. Знову найняті патрульні поліцейські пройшли шестимісячний випробувальний термін.

Прискорена підготовка патрульних і наявність у них університетської освіти дозволило багатьом критикам вважати їх надто освіченими, але недостатньо досвідченими. Згодом в патрульну службу стали наймати випускників середніх шкіл, а базова підготовка була збільшена з двох тижнів до двох місяців з періодичними курсами підвищення кваліфікації. Як і очікувалося, деяких з раніше прийнятих на службу патрульних довелося замінити - одних за хабарі або порушення внутрішніх правил, іншим же їх положення з блискучим автомобілем і красивою формою запаморочила голови, і чимало офіцерів було звільнено за перевищення повноважень.

Високі зарплати і премії полегшували процес найму нових поліцейських. Зарплата нових патрульних зросла до 400-500 доларів США в місяць, що означало десятикратне підвищення в порівнянні з тими, з якими вони прийшли на зміну.

Професійна підготовка патрульної поліції залишається постійним пріоритетом. Стару поліцейську академію закрили, створивши на її місці нову, яка пропонує як двомісячні курси для нових співробітників, так і курс навчання для проходять службу, включаючи курси англійської мови[57, с.131-134].

Новий менталітет надання послуг вимагав нових процедур для отримання водійських прав та реєстрації автомобілів. До реформ цей процес був досить

хаотичним, займав багато часу і був корумпований. Водійські права купувалися за 100 доларів, хоча для тих хто стверджували, що вони уміли водити машину, надавалася знижка. Часто права були подарунком до дня народження.

Новий уряд створило центри по обслуговування транспортних засобів, які забезпечують отримання водійських прав та реєстрацію транспортних засобів в одному вікні, де на чільне місце поставлено швидкість і ввічливість обслуговування. Процес став настільки ефективним, що поруч з таким центром, обслуговуючим Тбілісі, виник великий ринок уживаних автомобілів. Автомобілі, що були у вжитку і імпортовані зі Сполучених Штатів, Європи та інших місць, привозять на цей ринок для продажу і часто переправляють в сусідні країни.

Переоформлення документів при продажу та купівлі автомобіля займає лічені хвилини. Цей ринок став настільки успішним, що реекспорт старих автомобілів став провідною статтею експорту Грузії в 2011 році. У жовтні 2011 року уряд скасував вимогу про те, що водії повинні мати при собі права під час керування транспортним засобом. Патрульна поліція може легко перевірити факт наявності права на місці шляхом введення імені водія і дати його народження в комп'ютер, який знаходиться в машині поліцейського[57, с.131-134].

Система відповідальності та підзвітності у відносинах між державою, дорожньою поліцією і громадянами зазнала змін. Після очищення міністерства і його дорожньої поліції від корумпованих елементів, реформаторам вдалося зменшити мотивацію до хабарництва і тиску на громадян шляхом підвищення зарплати поліцейським (яка виросла майже в 10 разів), поліпшити підготовку і створення атмосфери професіоналізму. Поліція стала більш вмотивованою в припиненні реальних дорожніх порушень і почала виписувати штрафи, кошти від яких ішли прямо в казну міністерства і прямували на зарплату і премії поліції.

Водночас, реорганізація міністерства впорядкувала вертикаль управління, а нові технології зробили процес покарання за правопорушення більш прозорим

з меншими можливостями для корупції. Голос громадян був почутий; їх нетерпимість до корупції сприяла прискоренню реформ. Такі механізми як гаряча лінія, відео камери і постійні вибіркові перевірки переконали громадян в тому, що їхня думка і в подальшому буде враховуватися. Зрештою, благодатне коло прийшло на зміну порочному колу.

Таким чином, рівень злочинності впав, корупція в патрульній поліції знизилася, сформувалася нова культура обслуговування, відновилася довіра і зміцнилися основи системи відповідальності та підзвітності патрульної поліції. Найважливішим, мабуть, було усунення найбільш очевидних проявів корупції в Грузії.

РОЗДІЛ III

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

3.1 Сучасний стан корупційних процесів в Україні: тиск західних партнерів в 2014-2021 рр.

В Україні нова ера в боротьбі з корупцією почалася після Революції Гідності. До цих подій всі глави української держави незмінно заявляли про необхідність усунення корупції в державній системі.

Однак відчутних результатів на практиці це не дало. Колишній Президент України Петро Порошенко у своєму зверненні до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2017 році» зазначив, що наболілим і найскладнішим питанням є боротьба з корупцією. Говорячи мовою інтернету і соціальних мереж, складно поставити хештег «перемога», але і неправильно затаврувати питання хештегом «зрада» [40, с. 67-68].

Для колишнього глави української держави Петра Порошенка питання боротьби з корупцією є одним із пріоритетів внутрішньої політики.

Це питання є принциповим і для громадянського суспільства України, частина якого активно намагається викрити корупційні схеми в державному апараті.

Незважаючи на те, що для українського лідера ліквідація корупції або хоча б її мінімізація є дуже важливим завданням, методи і системи боротьби з нею в двох країнах істотно відрізняються.

В Україні та частина громадянського суспільства, яка регулярно протистоїть корупції, повинна мати підтримку влади.

В Україні через жорсткий тиск та під серйозним наглядом західних партнерів України налагоджується антикорупційна система. Наприклад, необхідність створення антикорупційного суду в Україні відкрито підтримують в США.

В одному зі своїх інтерв'ю посол США в Україні Марі Йованович зазначила, що зараз сотні справ, які розслідує НАБУ і САП, гальмуються на судовому рівні.

Це свідчить про необхідність створення незалежного Антикорупційного суду, який фактично має вирішити, чи справді вина доведена, тому людину відправляють до в'язниці або навпаки мають звільнити [60, с.89-90].

Останні події в Україні, пов'язані з бурхливими обговореннями законопроекту «Про Антикорупційний суд», протидією його прийняттю деякими представниками влади, постійними вимогами МВФ, ЄС, США та інших західних партнерів України щодо необхідності ухвалення цього закону, прискорили процес прийняття необхідного законодавчого акту.

«У день четвертої річниці інавгурації Петра Порошенка - 7 червня - Верховна Рада конституційною більшістю голосів проголосувала за історичний закон № 7440 «Про Вищий антикорупційний суд» з рекомендаціями Венеціанської комісії та МВФ[59, с.89-90].

А останні правки координувалися до четвертої ранку четверга. Таким чином, Україна не тільки уникла політичної кризи і дострокових парламентських виборів, а й стала на крок ближче до отримання чергового траншу Міжнародного валютного фонду» [7].

Протягом декількох років Україна послідовно створює комплексну антикорупційну систему, засновану на західних принципах за підтримки США та ЄС. Вже створено Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Антикорупційну прокуратуру (АП) та Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Всі ці органи функціонально взаємопов'язані, але мають різні компетенції. Наступним органом, логічно необхідним, виходячи з усього ланцюга антикорупційної боротьби, є спеціалізований суд - антикорупція.

В Україні (з огляду на відсутність домінантності становища якоїсь однієї партії) немає спеціальних партійних комісій загальнодержавного значення.

Якщо говорити про Україну, то більшість гучних корупційних кампаній проти топ-чиновників, як правило, закінчуються м'яким вирокком, затягуванням судового процесу або створенням штучних передумов для втечі підозрюваного за кордон з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Відсутність вироків у багатьох справах є одним з головних моментів, який регулярно публічно критикується іноземними партнерами України.

Наприклад, в Гватемалі після того, як міжнародна спільнота взялася за боротьбу з корупцією, експрезидент Альфонсо Портільо, три колишні міністри внутрішніх справ, чотири генерали армії, три директори поліції, конгресмени, бізнесмени, наркоторговці були притягнуті до відповідальності. А в Румунії з 2011 року засуджені міністри, судді, парламентарі і навіть брат колишнього президента Траяна Басеску Мірча Басеску [60, с.89-90].

В Україні, якщо такі арешти почнуться, вони призведуть до більш масового винесення вироків. З політичного погляду, це означатиме дискредитацію провладних політиків, а також падіння їх рейтингу в очах потенційного електорату..

При цьому така кампанія виконує як превентивну функцію (запобігає відповідним службовим злочинам), так і виховну (морально-етичний аспекти) в китайському суспільстві.

Також інтерес представляють назви таких компаній, наприклад, «стратегія тигра і мухи» або «бити тигрів і мух», що мають на увазі переслідування чиновників всіх рівнів, тобто фактичну рівність всіх перед законом [51, с. 99].

Поширена назва в китайських ЗМІ - «полювання на лисиць», що передбачає роботу китайських правоохоронних органів по поверненню чиновників-втікачів на батьківщину.

Наприклад, в 2016 році, за даними Сінхуа, в рамках спецоперації «Полювання на лисиць 2016 року» в 61 країні і регіоні світу було успішно затримано 409 громадян Китаю, які перебували в розшуку і переховувалися за

кордоном, зокрема 15 осіб, які потрапили в список ста найбільш розшукуваних підозрюваних [42, с. 78-79].

В Україні таких назв для антикорупційних кампаній практично немає. Зазвичай на честь головного фігуранта названі певні гучні кримінальні справи, наприклад, «справа Розенבלата» або групи людей, наприклад, «справа діамантових прокурорів». І в основному такі назви справ дають журналісти, а не вищі посадові особи української держави.

Україна посіла 130 місце зі 180 країн у рейтингу «Індекс сприйняття корупції», який наприкінці 2017 року оприлюднила 21 лютого міжнародна неурядова організація Transparency International [43, с.67-68].

Отже, для України боротьба з корупцією є важливим напрямом внутрішньої політики.

Що стосується України, то весь 2018 рік в Україні пройде під егідою президентської виборчої кампанії. Розуміючи, що перешкодити формуванню повноцінної антикорупційної системи не вдасться, деякі політики прагнуть максимально затягнути початок її роботи, що дратує українську громадськість та західних партнерів України.

Продовжуватиметься постійна публікація компромату в українських та західних ЗМІ проти низки українських політиків, що спонукатиме антикорупційні органи розслідувати резонансні справи. Вінцем слави їх детективної діяльності повинні стати вироки відповідного суду, якого поки не існує.

Таким чином, говорити про ефективність української антикорупційної системи поки складно, оскільки методи і принципи боротьби з нею істотно відрізняються.

Необхідність нейтралізації корупційних схем є загально визнаною на державному рівні. В Україні існування нової антикорупційної системи пояснюється жорстким тиском західних партнерів України, а також високою нетерпимістю до корупції з боку багатьох громадських активістів.

У будь-якому випадку, розуміючи авторитетні міжнародні показники діагностики корупції в суспільстві, обидві країни все ще перебувають на перехідному етапі створення ефективної антикорупційної системи.

Про корупцію в Україні вже давно говорять у місті. Цей гнітючий факт визнається як на батьківщині, так і за кордоном.

Наприкінці 2016 року Рахунковий суд Європейського Союзу визнав Україну найбільш регульованою країною Європи. Висновки аудиторів базуються на аналізі газового сектору, дій Києва у сфері управління державними фінансами, ефективності використання кредитних грошей ЄС та боротьби з корупцією в період з 2007 по 2015 роки[43, с.67-68].

Міжнародна, в 2017 році Україна перебувала на 130-му місці зі 180 (в 2016 році - на 131-му місці, в 2015 році - на 130, в 2014 році - на 142). Україна ділить свої позиції в рейтингу за 2017 рік з Гамбією, М'янмою, Сьєрра-Леоне та Іраном, які набрали аналогічну кількість очок[59, с.67-69].

За даними ТІ, 86% українців не вірять, що влада зможе подолати корупцію. У першій частині звіту про ситуацію в Європі та Центральній Азії, опублікованому Transparency International у лютому 2018 року, зазначається, що антикорупційні активісти в Україні піддаються переслідуванням та насильству, а влада країни ігнорує заклики до створення незалежного Антикорупційного суду.

Згідно з дослідженням Ernst & Young Global, опублікованим у квітні 2017 року, 88% українських респондентів вважають, що хабарництво і корупція широко поширені в країні. Збиток від корупції в період 2014-2016 років оцінюється не менше ніж в 130 млрд грн, що можна порівняти з річними видатками бюджету на національну безпеку і оборону[59, с.67-69].

3 листопада 2017 року постійний представник Міжнародного валютного фонду (МВФ) у Києві Поста Лонгман заявив, що через корупцію Україна щорічно втрачає 2% зростання ВВП. У березні 2017 року глава НАБУ Артем Ситник оприлюднив суму збитків держпідприємствам від корупції за період після 2014 року, за його словами, вона становить близько 80 мільярдів гривень.

Відразу після Майдану низка борців з корупцією значно поповнилися. До небайдужої антикорупційної громадськості приєдналися нові спеціалізовані органи (яка згодом не раз фігурувала в корупційних скандалах, як, наприклад, у справі про придбання будинку керівником Центру протидії корупції Віталія Шабуніна, і «привласнення грошей» журналістом Дмитром Гнапом).

Слід зазначити, що всі вони - НАБУ, САП, НАЗК і новостворене ДБР - багато в чому дублюють функції вже наявних ГПУ, СБУ, МВС, військової прокуратури.

Станом на початок 2019 року перелік антикорупційних органів України виглядає наступним чином: • Національне антикорупційне бюро України. • Спеціальна антикорупційна прокуратура. • Генеральна прокуратура України. • Національна рада з питань антикорупційної політики. • Національне агентство з питань запобігання корупції. • Державне бюро розслідувань. • Генеральна інспекція внутрішніх розслідувань Генеральної прокуратури. • Відділ Генеральної прокуратури з розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених суддями. • Головне управління по боротьбі з корупцією та правовими злочинами. • Департамент внутрішньої безпеки МВС. • Державне бюро розслідувань[59, с.67-69].

Крім того, з початку 2017 року тема створення Вищого антикорупційного суду активно обговорюється в медіапросторі. За цей період до Парламенту було подано 6 альтернативних законопроектів, один з яких згодом був знятий з розгляду.

1 березня 2018 року Верховна Рада проголосувала в першому читанні президентський законопроект № 7440 «Про Вищий антикорупційний суд».

7 червня 2018 року під тиском МВФ і загрозою невидачі чергового кредитного траншу він був прийнятий у другому читанні. Варто зазначити, що з усіх альтернативних законопроектів саме він найменше відповідає вимогам МВФ щодо принципів добору та обов'язкових вердиктів Ради міжнародних експертів щодо призначення суддів, юрисдикції (юрисдикції ВАСУ) та строків його створення.

Затягнувши процес прийняття закону про ВАСУ і прописавши в ньому тривалі терміни формування цього органу (створеного протягом 12 місяців з дня набрання чинності), коаліція БПП і Народного фронту досягла однієї зі своїх найважливіших цілей - нівелювання впливу майбутнього антикорупційного суду на результати президентських і парламентських виборів 2019 року.

ВАСУ буде створений не раніше червня, а його перші рішення варто очікувати в 2020 році, тобто після президентських і парламентських виборів. Ще одним у переліку антикорупційних органів стало Державне бюро розслідувань, процес створення якого затягнувся з листопада 2015 року, коли Верховна Рада ухвалила відповідний закон.

В середині 2018 року очікувалося, що ДБР почне повноцінні роботи восени, однак цього вдалося досягти лише до початку 2019 року. Спочатку більшість з них стосувалася конкурсу на посаду голови ДБР, який виграв Роман Труба.

Умови, щоб цей чиновник і колишній приватний підприємець опинилися серед претендентів, залишаються загадкою. На підставі просочилися в ЗМІ інсайдерів і інформації про попередню кар'єру Р. Труби можна зробити висновок, що він є творінням Народного фронту, координованого секретарем РНБО А. Турчиновим з президентом.

Це означає, що, всупереч деклараціям, глава нового антикорупційного органу знаходиться в залежності від представників панівної коаліції. Як тільки Роман Труба почав проводити другий конкурс на заміщення вакантних посад у ввіреному йому бюро (початок листопада 2018 року), в мережі розгорівся скандал через нібито домагання чоловіка голови ДБР Ольги Варченко, заступника голови ДБР Сергія Варченка до студентки Наталії Бурейко.

Основною причиною такої кампанії у випадку з ДБР міг стати конфлікт між Романом Трубою та Ольгою Варченко в питанні доцільності проведення другого конкурсу на заміщення вакантних посад (Р. Труба розпорядився, а

О.Варченко виступила проти). Станом на початок 2019 року розслідування скандалу з наклепом триває.

Таблиця 3.1. Загальні витрати бюджету на антикорупційні структури[59, с.67-69].

2014 – 2016 рр.	склали 138 млрд грн.
2015 -2017 рр.	склали 2,9 млрд грн. І витрати на «старе» МВС, СБУ, ГПУ, які не втратили функції боротьби з корупцією
2018 р.	витрати на діяльність НАБУ, САП та НАЗК виділено понад 2,2 млрд грн. При цьому загальне фінансування діяльності ГПУ, МВС та СБУ у 2018 році становило 78,34 млрд грн
2019 р	Генеральна прокуратура у розмірі 7,2 млрд грн. На здійснення прокурорсько-розшукової діяльності, навчання та підвищення кваліфікації кадрів прокуратури було передбачено видатки в сумі 7 млрд грн. грн. більше, ніж у 2018 році робота підрозділів та установ Національної поліції передбачає видатки в сумі 28,8 млрд грн, що становить 4 млрд грн. більше, ніж у 2018 році, Національному антикорупційному бюро України планується виділити 867,5 млн грн, що становить 10 млн. грн. більше, ніж у 2018 році.

Для порівняння: за «домайданною» владою за період з 2010 по 2013 рік витрати на МВС, СБУ, ГПУ склали 68 млрд грн. До в'язниці були відправлені відомі політики і чиновники (правда, не всі з них за корупційні діяння): Ю. Тимошенко, Ю. Луценко, В. Волга (керівник Держфінпослуг), І. Марков (народний депутат від ПР), В. Галицький (керівник служби зайнятості), І. Зварич («колядний суддя»), Б. Преснер (заступник міністра екології), Н. Синьковський (заступник голови Держкомархіву), В. Щербина (екс-мер Алушти)[60, с.74-76].

Дублювання функцій антикорупційних органів призводить до міжвідомчої конкуренції. У 2016 році громадськість стала свідком розборок між ГПУ і НАБУ - не тільки під час обшуків прокуратури в офісі відділу А. Ситника, а й прямо в центрі Києва, де співробітники цих органів влаштували бійку.

У грудні 2016 року А. Ситник поскаржився, що ГПУ на чолі з Ю. Луценком заблокувала доступ НАБУ до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У 2018 році конфлікти між антикорупційними органами тривали. Цього разу їхніми відповідачами стали НАБУ та САП.

Навесні 2018 року в акваріумі керівника САП Назара Холодницького знайшли пристрій, що прослуховувався. Пізніше з'ясувалося, що його встановили співробітники НАБУ, які діяли спільно з ГПУ. Тоді у вересні 2018 року САП звинуватила НАБУ у спробі прокласти кабель у будівлю відомства, призначений для негласного збору інформації.

Підсумовуючи вищевикладене, варто сказати, що антикорупційна реформа у сьогоденні не досягла поставлених цілей. Проблема його неспроможності здається нам складною. Вона пов'язана з такими факторами, як низька кваліфікація працівників антикорупційних органів, недосконалість законодавчої бази, залежність антикорупційних структур від вищих ешелонів влади тощо.

Результати роботи антикорупційних органів явно не відповідають витраченим на їх діяльність коштам. Так, загальні витрати НАБУ, САП та НАЗК у період з 2015 по 2019 роки (зокрема кошти, закладені на 2019 рік) складуть 6,09 млрд грн, 137 грн.

На звітному брифінгу на початку 2018 року керівники НАБУ та САП повідомили, що з початку розслідувань сума відшкодованих збитків склала близько 250 млн грн.

З урахуванням даних, озвучених на аналогічному брифінгу в 2019 році, ця цифра досягла 450 млн грн.¹³⁸ Крім того, за їхніми словами, «вдалося запобігти розкраданню майже 2 млрд грн, 1,5 з них в енергетиці».

Навіть з урахуванням цієї «профілактики» ефект від фінансування НАБУ і САП не покриває 3,1 мільярда, витрачених на це гривні в період з 2015 по 2019 рік.

Кількість розкритих справ і «ув'язнення» корупціонерів також не вражає. На початок 2018 року з 300 осіб, підозрюваних у корупції за весь період

діяльності НАБУ та САП, до суду було скеровано лише 165 громадян. З 86 кримінальних проваджень, направлених до суду, у 23 справах ухвалено рішення, а в законі набрали законної сили лише 17 обвинувальних вироків (дані за вересень 2017 року до лютого 2019 року до них додали ще один обвинувальний вирок)[60, с.74-76].

Затягування процесу створення антикорупційного суду, протистояння різних елементів антикорупційної системи (НАБУ проти ГПУ тощо), а також спроби влади спрямувати процес створення нових спеціалізованих структур у вигідне для них русло є яскравим свідченням того, що в Україні сформувалася корумпована «глибинна держава», в надрах якої приймаються основні рішення політичного та економічного характеру і для якої зовнішні форми, такі як панівна коаліція, Президентські повноваження і судова влада служать лише ширмою[58, с.180-178].

Наразі ми є свідками того, як великі корупційні картелі намагаються наповнити новостворені антикорупційні структури своїми довіреними особами і всіляко паралізувати їх роботу.

Скромні результати антикорупційної діяльності за період з 2016 по 2018 роки є найкращим доказом того, що в цій боротьбі проти волі іноземних партнерів та фінансових донорів, які покладають великі надії на НАБУ, САП та майбутній ВАСУ, українські корупціонери все ще перемагають[58, с.180-178].

Отже, клубок корупційних проблем в Україні доведеться розплутувати не один рік.

3.2 Імідж України, який страждає від корупції під час широкомасштабних воєнних дій

Корупція у всіх її проявах є однією з найнебезпечніших проблем сучасного суспільства. Особливо згубною є політична корупція «високого рівня», яка сьогодні набула тотального характеру.

Це, безумовно, підтверджують результати дослідження, проведеного Transparency International у 2016 році, згідно з яким Україна посідає 131 місце зі 176 у рейтингу за індексом сприйняття корупції[58, с.180-178].

До основних форм такої корупції можна віднести корупційне лобіювання. Його наукову розробку здійснювали С. Годний, Е. Гросфельд, Н. Колосова, В. Корнієнко, Н. Недюха, М. Розенко та інші.

Головною передумовою виникнення цього явища слід визнати повну відсутність правового регулювання лобізму в Україні. Сам термін «використовувати юридично карані методи тиску на органи державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб для відстоювання протиправних інтересів» [53, с. 54].

Таким чином, межа між лобізмом як засобом впливу на суб'єкта владних повноважень з метою прийняття рішення, бажаного для суб'єкта лобіювання, і корумпованим лобізмом як спотвореним видом лобіювання вкрай незначна.

Назвемо ознаки корупційного лобіювання. По-перше, на нашу думку, це *незаконність*, тобто формальна державна заборона на таку діяльність. Зокрема, примітка до ст.45 КК України містить перелік корупційних злочинів, до яких, серед іншого, належить зловживання владою або службовими повноваженнями (ст. 364 КК України).

Відповідальність за вчинення цього протиправного діяння настає і в разі підкупу особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зокрема за рішення, прийняте під впливом корупційного лобіювання.

По-друге, ознакою розглянутого явища є *неетичність* останнього, оскільки корупційне лобіювання характеризується наявністю здатності лобіста впливати на політика потенційно неетичними засобами [54, с. 1041].

Зокрема, лобісти можуть використовувати технології, неприйнятні як для політичної, так і для підприємницької діяльності, наприклад, маніпуляції як спосіб впливу на свідомість людини.

Крім того, до нечесних технологій також можна віднести вмовляння або навіть шантаж. Більшість корупційних діянь за своєю суттю є незаконними, але не всі з них можна визнати неетичними. Зокрема, статтею 172-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачена відповідальність за дарування посадових осіб.

Здавалося б, з дитинства всіх вчать дотримуватися моральних приписів - дякувати турботою, допомогою і доброзичливим ставленням. Однак ці моральні норми не можна сліпо екстраполювати на сферу відносин між суб'єктом влади, який надає публічні послуги, і особою, яка претендує на цю послугу.

Адже таке спотворене дотримання моральних приписів може призвести до збільшення кількості правопорушень, зокрема злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [55, с. 156].

По-третє, корупційне лобіювання є атрибутом протиправного впливу на владу, підриваючи як фундамент влади, так і основи демократичного суспільства [51, с. 46].

Згідно з Конституцією України, єдиним носієм влади в державі є народ, який може здійснювати свою владу як безпосередньо, так і через виборних представників, тобто діяльність органів державної влади, державних органів та органів місцевого самоврядування має бути спрямована виключно на реалізацію волі народу та його інтересів.

А наявність особистих зв'язків, по суті, дискредитує цю норму. Такі особисті зв'язки можуть бути вигідні суб'єктам господарювання, оскільки можуть спростити процедуру отримання дозволів або ліцензій, оподаткування, оренди землі тощо.

Таким чином, логічне припущення Д. Міле про те, що прагнення отримати такі зв'язки закономірно ставить питання про те, чи можна їх придбати або здати в оренду [56, с. 30].

Іншими словами, наявність так званих прямих відносин між лобістом і політиком, безумовно, спрощує процедуру їх «співпраці». При цьому в

контексті важливості грошових відносин в сучасних лобістських організаціях, які будуть оплачуватися останніми. Природно, спільне проведення часу цих осіб не можна прямо кваліфікувати як корупційне лобіювання (тільки як лобізм), але певні передумови для народження останнього все ж можуть з'явитися.

Таким чином, у разі постійного характеру таких зустрічей державне управління ризикує перетворитися на маріонетку бізнесу (корпорацій), оскільки корупційне лобіювання, поступово впроваджуючись, набуде рис елемента державного управління.

По-четверте, корумповане лобіювання слугує *інструментом збагачення конкретних груп чи еліт*. Звичайно, лобістська діяльність завжди спрямована на задоволення інтересів вузьких груп, але корупційне лобіювання загострює протиріччя між приватними інтересами вузьких груп (класів, партій тощо) та інтересами громадянського суспільства, а тому є фактором соціальної несправедливості.

По-п'яте, характерною рисою корумпованого лобіювання в Україні слід назвати його *політизацію* - відкритий, якщо не сказати масовий, вхід підприємців у політику [58, с. 38].

Таким чином, особи, які є засновниками або представниками певних юридичних осіб, а також їх об'єднань, отримують пряму можливість лобіювати свої бізнес-інтереси, минаючи посередників.

І як показує практика, найпростіший спосіб досягти цієї мети саме корупція. Такі політики відстоюють виключно інтереси власного бізнесу, а не галузі. І це величезна різниця між українським і класичним європейським лобізмом, коли великий бізнес створює асоціації або спеціалізовані структури, і вже ці структури представляють бізнес в парламенті [59, с. 73]. Тобто корупційне лобіювання тісно пов'язане з діловим циклом [60, с. 306] і може виступати в якості одного з основних його інструментів.

Пропонуємо звернути особливу увагу на детермінанти корупційного лобіювання. Ми вважаємо, що доречно згрупувати їх у три групи. Перша група

– це політичні детермінанти, зокрема відсутність законодавчої бази для лобіювання.

Наприклад, в 1999 р. - закон про лобіювання в Україні (ініціатор законопроекту - І. Шаров) і закон про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістські групи), у Верховній Раді (ініційований Ю. Сахно); в 2005 році - закон про діяльність лобістів у Верховній Раді України (ініціатор законопроекту - І. Гринів); в 2016 році - закон про лобіювання (ініціатор законопроекту - Т. Батенко) і закон про лобіювання (ініційований Н. Мустафа-Масі)[60, с.180-178].

Відсутність правового регулювання питання лобіювання в Україні неминуче призводить до зловживань і порушень, тому визначення правової бази цього явища має стати пріоритетним для законодавця, оскільки може забезпечити державний і громадський контроль над ним.

Поки це не буде реалізовано, лобізм і надалі буде тісно переплітатися з корупцією. Легалізація лобізму допоможе виявити інтереси певних груп осіб, що стоять за тим чи тим законопроектом або рішенням, визначити, хто його лобіює, а хто стоїть за лобістами, розкрити реальних авторів державних рішень, виявити ступінь залежності або незалежності державних службовців і надати громадянам більше інформації про свою діяльність [52, с.89-90].

У питанні регулювання лобізму показовим є досвід іноземних держав. Серед європейських країн найкращим прикладом в цьому плані є Федеративна Республіка Німеччина.

Норми Основного Закону цієї держави вказують на законність існування лобізму лише опосередковано, а точніше це питання деталізовано в галузевих законодавчих і підзаконних актах, наприклад, що стосуються взаємодії представників законодавчої та виконавчої гілок влади з лобістами [53, с. 127].

У Сполучених Штатах Америки інститут лобіювання розвинений сильніше, ніж в будь-якій іншій країні. Понад 11 тисяч фірм і приватних підприємців професійно представляють інтереси клієнтів в державних органах.

Основним об'єктом лобіювання є органи виконавчої влади, який наділений законодавчою ініціативою [61].

Другою детермінантою політичної групи є *недостатній рівень* гласності в діяльності суб'єктів влади. Принцип гласності, безсумнівно, є центральним принципом відносин між державою і суспільством, суть якого полягає в відкритості, прозорості, гласності організації та діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також доступності інформації про їх діяльність [54, с. 28-29].

З метою забезпечення функціонування принципу гласності в Україні розроблено системну законодавчу базу, яка об'єднує як закони (закони України «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян»), так і підзаконні акти (Указ Президента України «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації», постанову Кабінету Міністрів України «Питання реалізації Закону України «Про доступ до публічної інформації» в Секретаріаті Кабінету Міністрів Міністри України, центральних та місцевих органів виконавчої влади» від 25 травня 2011 року №583, наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Переліку інформації, що становить службову інформацію в Міністерстві юстиції України» від 8 червня 2011 року № 1537/5). [30-35].

Однак всі ці та інші законодавчі джерела «успішно» обходять тему лобіювання, груп тиску, приватних інтересів тощо.

Наприклад, публічність парламенту видається відносною, оскільки на сайтах парламентських комітетів можна лише ознайомитися із загальними даними про результати їх роботи (візити, результати голосування) без деталізації якісних і кількісних показників, що породжує можливість безслідного корупційного лобіювання. На наш погляд, нинішня ситуація свідчить про суб'єктивне врегулювання питання прозорості.

Третьою політичною детермінантою, яка тісно пов'язана з попередньою, є *невизначеність того, як залучити зацікавлені сторони до процесу обговорення і прийняття управлінських рішень.* Як відомо, залучення громадських

організацій та окремих осіб до прийняття законодавчих рішень є одним із принципів демократичного режиму, адже вони проводять величезний обсяг роботи з відстоювання прав і свобод громадян, забезпечення їх обізнаності в цілому та висвітлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування [35, с. 30].

Четвертою і останньою детермінантою цієї групи слід визнати *відсутність належного підходу до проведення антикорупційної та кримінологічної експертизи нормативно-правових актів.*

Антикорупційною експертизою вважається діяльність фахівців (експертів), спрямована на виявлення та опис корупційних факторів, пов'язаних із наявними нормативно-правовими актами та їх проектами, розробку рекомендацій щодо усунення або обмеження дії таких факторів [36, с. 6]. (запобігання корупції, громадськості), а також процес оприлюднення її результатів тощо визначається Законом України «Про запобігання корупції». [32, с.89-90].

Варто зазначити, що на практиці виявлення корупційних факторів іноді стає або складним, або абсолютно невігідним завданням, оскільки лобісти можуть просто підкупити чиновника, щоб отримати позитивний висновок за результатами цієї експертизи.

Таким чином, виникає замкнуте коло: корупція породжує ще більшу корупцію, оскільки реалізовувати свої права в державі законним шляхом стає невігідно або просто неможливо.

Пропонуємо приділити особливу увагу заходам протидії корупційному лобіюванню. Першим і принциповим заходом, як уже було зазначено, є нормативно-правове регулювання лобіювання. Для цього необхідно прийняти відповідний закон, який визначатиме правову сутність лобіювання, його принципи, гарантії здійснення та методи лобістської діяльності, порядок надання лобістських послуг, суб'єктів лобіювання, їх правовий статус, відповідальність тощо.

За основу, на нашу думку, необхідно прийняти законопроект № 5144, розроблений у 2016 році, оскільки наразі він визнаний Комітетом Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції актом, який не містить чинників корупції та відповідає вимогам антикорупційного законодавства.

Легалізація лобізму неодмінно розкриє ступінь впливу лобістів на державну владу, забезпечить реалізацію принципу гласності в діяльності суб'єктів влади, що важливо.

Більше того, легалізація лобізму обіцяє громадянському суспільству ще один спосіб впливу на формування та реалізацію державної політики, оскільки лобіювання є інструментом його самоорганізації, за допомогою якого підтримується або блокується певне рішення або законопроект органів державної влади[41, с. 46].

Другий захід, спрямований на протидію корупційному лобіюванню, тісно пов'язаний з попереднім і передбачає внесення змін і доповнень до низки законодавчих актів. По-перше, в контексті (якщо такі є) назв і назв організацій, які вони представляють

По-друге, ст.48 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» слід доповнити ч. 4 такою редакцією: «Суб'єкти лобіювання з питань, пов'язаних із суб'єктом лобіювання, мають право брати участь у засіданнях комітетів» (і, відповідно, частини 4 і 5 вважаються частинами 5 і 6)[34].

По-третє, § 3 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України» від 18 липня 2007 р. №950 слід сформулювати так: «Кабінет Міністрів інформує громадськість про свою діяльність, залучає громадян, представників громадських та лобістських організацій до процесу прийняття рішень з питань, що мають велике суспільне значення та стосуються сфери їх діяльності».

По-четверте, ми переконані, що для забезпечення комплексного підходу до протидії корупційному лобіюванню доцільно не лише запобігти цьому деструктивному явищу, а й боротися з ним.

Необхідно забезпечити системний правовий захист лобізму та запровадити не лише посередню кримінальну відповідальність за корупційне лобіювання, а й правову норму, яка на адміністративно-правовому рівні забезпечить захист лобістських відносин.

Третій захід протидії корупційному лобіюванню передбачає створення непохитної системи контролю за наданням лобістських послуг.

Для цього Міністерство юстиції України має бути уповноважене здійснювати державний контроль, зокрема, бути власником електронного реєстру лобістів, проводити планові та позапланові перевірки суб'єктів лобіювання тощо.

Однак ми вважаємо, що найбільш ефективним видом контролю за діяльністю лобістів має бути публічний, оскільки, на думку експертів, саме розвиток сучасних медіа та високий рівень суспільної свідомості сприяють розвитку сучасних медіа та високому рівню суспільної свідомості та зменшення кількості зловживань владою [51, с.80-89].

Відповідно до українського законодавства (закони України «Про боротьбу з корупцією», «Про доступ до публічної інформації») засоби масової інформації виступають повноцінними суб'єктами запобігання корупції [32-36].

Їхня роль і значення в забезпеченні демократичності, плюралізму і гласності в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є неоціненними, оскільки основним завданням засобів масової інформації є забезпечення швидкого, об'єктивного і належного висвітлення подій, фактів або явищ.

Реалізація цього завдання служить гарантією інформування населення про стан корупції у всіх її проявах.

3.3 Вплив корупції на обороноздатність та міжнародну допомогу інвесторів

Описуючи загальні принципи впливу корупції на трансформацію пострадянських політичних режимів, ми свідомо залишали поза увагою питання причин відмінностей у результатах цих трансформацій. Ми не розглядаємо всі республіки колишнього СРСР як єдине ціле, скоріше поділяючи думку М. В. Ільїна, що пострадянського простору як політичного феномену більше не існує. Проте спільність географічного простору, спільність «минулого» та зразкової рівності «стартових позицій» на початку економічних і політичних трансформацій роблять пострадянський простір хорошим матеріалом для порівняльного регіонального дослідження та дозволяють запропонувати типологію політичних режимів, критеріями яких будуть характеристики форм політичної корупції. Наслідуючи логіку дослідження, нашу типологію можна порівнювати зі станом рівноваги політичного режиму, у припущенні, що його встановлення визначається досягненням балансу попиту та пропозиції політичних ресурсів між сегментами елітних груп. Корупційні мережі, якщо використовувати термінологію неінституційного підходу Е. Остром, «ареною взаємодії» сегментів еліт, показали себе ефективним інструментом встановлення такої рівноваги у пострадянських політичних режимах[31, с.67-68].

Наша типологічна схема включає: 1) демократичну рівновагу; 2) демократичну нерівновагу; 3) авторитарну нерівновагу; 4) авторитарну рівновагу та 5) закритий авторитарний режим[51, с.80-89].

У Казахстані й Азербайджані політичні відносини вбудовані у режим авторитарної рівноваги[31, с.67-68].

Важливі рекомендації вироблено в Стамбульському плані дій з боротьби проти корупції для Азербайджану, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизької Республіки, Російської Федерації, Таджикистану та України від 10.09.2003 р., який містить принципи й механізми їх реалізації щодо створення ефективною та прозорою системи публічної служби, розвитку доброчесності в ділових

операціях і залучення громадськості до проведення антикорупційних реформ [37, с.67-68].

Не можна применшувати значення нормативно-правових актів регіонального поширення, зокрема, прийнятих у межах Європейського Союзу. Так, відповідно до Програми дій щодо боротьби з корупцією, прийнятої в 1996 р., Радою Європи було прийнято Конвенцію про кримінальну відповідальність за корупцію від 27.01.1999 р. і Додатковий протокол до неї від 15.05.2003 р., а також Цивільну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р. Першим документом передбачається встановлення кримінальної відповідальності за широке коло корупційних діянь, окреслення складів корупційних злочинів [34, с.45-46], а в Додатковому протоколі до кримінальних корупційних правопорушень віднесено активний і пасивний підкуп національних та іноземних третейських суддів (арбітрів) і національних та іноземних присяжних засідателів, які прийняті з метою вдосконалення національних моделей криміналізації корупції [38, с.66-68]. Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією містить формулювання корупції та принципи надання особам, яким заподіяно шкоду корупційними діяннями, можливості отримати справедливую компенсацію [37, с.67-68].

Як зазначають міжнародні експерти, в умовах реформування системи запобігання корупції Україна нині сформувала законодавчу базу, яка в цілому відповідає міжнародним стандартам, виробленим у міжнародно-правових документах, і практиці багатьох зарубіжних держав, які зарекомендували себе як активні й успішні реформатори [55, с. 144].

У Казахстані попри значну лібералізацію економіки, у політиці також утвердилася монополія держави, що під час збереження контролю над енергетичним сектором і ЗМІ дозволяє підтримувати авторитарну рівновагу [53, с.34-39]. Політичний процес в Азербайджані виявляє тенденції до султанізму [57, с.45-46]. Кланові та регіональні інтереси виражають тут через патримоніальні структури. Відсутність цивільного контролю діяльності державних органів і колосальні доходи від експорту нафти сприяють створенню

у країні стійких корупційних мереж. Механізмом консолідації ресурсів держави у всіх трьох випадках стали «партії влади», що функціують на основі неформальних зв'язків усередині бюрократичного апарату. Неконкурентні політичні режими, відсутність свободи ЗМІ та домінування неформальних інститутів у політичних та економічних відносинах сприяли збільшенню масштабів адміністративної корупції. У Киргизії після «революції тюльпанів» встановили авторитарну нерівновагу. Цей випадок характеризується високим рівнем захоплення держави, значним елементом міжкланової конфліктності та невизначеності політичного процесу, а також впливом організованих злочинних угруповань на процес прийняття політичних рішень.

Демократична нерівновага характеризує політичні режими в Україні, Молдові, Вірменії та Грузії. Головним критерієм віднесення до цього типу служить певна автономія економіки стосовно державної влади та встановлення «правил гри», що, створює ресурсну й інституційну основу для політичної конкуренції та активізації чинника громадської політики[53, с.34-39].

У країнах Балтії знайшов своє втілення режим демократичної рівноваги, що забезпечує захист від втручання держави у ринкові відносини та надає відкриті та легальні процедури впливу бізнесу на процес ухвалення політичних рішень. Невисокий рівень адміністративної корупції, за практично повної відсутності електоральної корупції та клієнтелізму, дозволяє зробити висновок, що Естонія, Литва та Латвія попри неінклюзивність політичного процесу, значно досягли успіху у створенні демократичних інститутів[53, с.34-39].

Отже, виділено п'ять типів політичних режимів, що встановили в результаті пострадянських трансформацій та відрізняються за критерієм політичної корупції (див. додаток Г та додаток Д).

Міжнародні нормативні правові акти визнають корупцію транснаціональним явищем, яке зачіпає суспільство та економіку всіх країн, що обумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції та боротьби з нею [53, с.34-39].

Після розпаду СРСР на пострадянському просторі виникла регіональна міжнародна організація, до якої увійшла більша частина колишніх Радянських Соціалістичних Республік, - Співдружність Незалежних Держав (СНД) як міждержавне об'єднання, створене для розвитку співробітництва в політичній, економічній, гуманітарній, культурній та інших областях. До нього увійшли всі колишні республіки СРСР, крім Прибалтійських держав. Туркменія та Україна є «асоційованими членами» СНД, а Грузія, яка заявила про вихід зі складу СНД після військового конфлікту в Південній Осетії, перестала бути членом СНД 18 серпня 2009 р.

На рівні СНД була прийнята Конвенція про правову допомогу та відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1992 р. (Мінськ, 22 січня 1993 р.), та Конвенція про правову допомогу та відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 7 жовтня 2002 р. (Кишинів, 7 жовтня 2002 р.), які сформували основу для тіснішої міжнародної співпраці з різних правових питань.

Таким чином, на пострадянському просторі є політичні, економічні, правові, соціальні й інші передумови для здійснення активного співробітництва в різних сферах, у тому числі в області запобігання злочинності та Конвенція про правову допомогу та відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 7 жовтня 2002 р. (Кишинів, 7 жовтня 2002 р.), які сформували основу для тіснішої міжнародної співпраці з різних правових питань[46, с.30-32].

Враховуючи досвід формування та застосування все союзного законодавства, в СНД активно формується модельне законодавство, що має орієнтовне, рекомендаційне значення для держав-учасниць цього об'єднання та сприяє уніфікації правових засобів регулювання певних сфер суспільних відносин. Особливого значення воно має у сфері протидії злочинності загалом та її корупційному складнику, зокрема.

Так, 3 квітня 1999 р. на пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД було прийнято Модельний закон «Про

боротьбу з корупцією» (прийнятий Постановою Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД № 13-4 від 3 квітня 1999 р.). Надалі до тексту цього закону було внесено суттєві зміни, а слово «боротьба» у його назві було замінено на слово «протидія» [59, с.45-43]. В якості однієї з цілей Модельного закону, що розглядається, названо консолідацію правових засобів, спрямованих проти корупції, а завдання визнають забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за вчинене корупційне правопорушення та відшкодування шкоди, заподіяної корупційними правопорушеннями (стаття 1). У статті 2 Модельного закону наведені основні поняття, у тому числі визначені корупція та корупційне правопорушення, суб'єкти таких правопорушень і суб'єкти протидії корупції. Серед цілей і завдань міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції названо такі: вироблення узгодженої політики та спільних програм з протидії корупції; об'єднання зусиль держав для подолання загрози подальшій ескалації корупційних проявів; вироблення узгодженої політики, законів і регулювальних положень у сфері протидії корупції (стаття 7). При цьому сфера правового регулювання віднесена до пріоритетних для ефективної реалізації комплексу заходів протидії корупції (стаття 8), що слід враховувати за вчинення кримінально-правових засобів її протидії.

Для формування загальної бази розвитку національного кримінального законодавства на рівні СНД був прийнятий такий рекомендаційний акт, як Модельний кримінальний кодекс СНД, що має Загальну й Особливу частини, тобто стосується всіх інститутів кримінального права.

Модельний кримінальний кодекс у главі 32 «Злочини проти публічної служби» розділу XIII «Злочини проти державної влади» передбачає статті про відповідальність за хабарництво й інші злочини, які можна віднести до корупційних через використання свого службового статусу «з корисливої, іншої особистої чи групової зацікавленості»: зловживання службовим становищем (стаття 301), бездіяльність по службі (стаття 302), перевищення службових повноважень (стаття 303), незаконна участь у підприємницькій діяльності

(стаття 304), отримання та пропонування хабаря (стаття 306), посередництво у хабарництві (стаття 307), службове підроблення (стаття 308)[38, с.64-66].

Положення статті 12 «Зловживання впливом у корисливих цілях», що стосуються так званої торгівлі впливом, імплементовані в азербайджанське та українське кримінальне законодавство: у статті 312-1 КК Азербайджану встановлено відповідальність за незаконний вплив на рішення посадової особи (торгівля авторитетом), а у статті 369-2 КК України – за зловживання впливом [61].

Незалежні дослідження досить скептично оцінюють зусилля колишніх союзних республік щодо «мінімізації» корупційної діяльності. Індекс 2013 року охоплює 177 країн і територій і заснований на даних із джерел за два останні роки. Такий самий результат показали Азербайджан, Гамбія, Ліван, Мадагаскар, Малі, Нікарагуа та Пакистан. Щодо колишніх радянських республік, то деякі з них помітно перегнали за Індексом сприйняття корупції. Найкращі результати показали Естонія (28 місце), Литва (43), Латвія (49), Грузія (55), Вірменія (94), Молдова (102). Нижче в рейтингу опинилися Казахстан (140 місце), Україна (144, найкорумпованіша країна в Європі), Киргизстан (150), Таджикистан (154), а також Туркменістан і Узбекистан (ділять 168 місце).

У цьому слід враховувати як «іміджеві» витрати, так й інші наслідки корупційної діяльності. Проте зазначимо, що імплементация міжнародних нормативних правових актів у кримінальне законодавство держав-учасниць СНД має певне значення, що уніфікує. Прикладом цього є той факт, що кримінальне законодавство більшості цих країн передбачає конфіскацію майна осіб, засуджених за корупційні злочини (Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Україна)[61].

Водночас вважаємо, що позитивна роль загальносвітових та європейських міжнародних нормативних правових актів у сфері протидії корупції має позначатися не лише на розвитку національного, а й модельного кримінального законодавства. Звісно ж, що приєднання цих країн до тих чи тих декларацій, чи

конвенцій є приводом для вдосконалення відповідних законів, зокрема Модельного кримінального кодексу. Тільки тоді модельне законодавство не втратить своєї актуальності, якщо набуде властивостей певної основи для уніфікації національного кримінального законодавства країн у складі СНД. Позитивний досвід у такій уніфікації може виступити однією з передумов розширення міжнародного співробітництва на пострадянському просторі, сприяти активнішому залученню до цієї діяльності прибалтійських країн та інших колишніх соціалістичних держав, які не беруть участь у СНД.

ВИСНОВКИ

У контексті дослідження проблеми вивчення корупції під час воєнних дій, можна визначити, що науковий апарат цієї теми ще потребує подальшого розвитку. Деякі аспекти вивчення корупції в умовах конфлікту залишаються недостатньо проаналізованими. Зокрема, бракує комплексного підходу до розгляду ролі корупційних процесів в контексті глобальної безпеки та відновлення постраждалих територій.

Джерела, використані в даному дослідженні, охоплюють широкий спектр інформації. Це включає наукові публікації, звіти міжнародних організацій, офіційні заяви урядів, інтерв'ю з експертами та аналіз статистичних даних. Процес систематизації та аналізу цих джерел дозволяє нам висвітлити не лише внутрішні корупційні явища, але і їхні міжнародні виміри.

Методологія дослідження ґрунтується на комбінації кількох методологічних підходів. Комплексний аналіз літературних джерел, порівняльний аналіз країн-кейсів, використання статистичних методів та аналіз сучасних технологій для збору та обробки інформації дозволяє отримати повний обсяг знань про вивчувану проблему.

У світі, корупція не є випадковим явищем, а складною системною проблемою, яка впливає на всі сфери суспільства. Поняття корупції охоплює не лише отримання неправомірних вигід або використання посадового становища для особистої вигоди, але й систему недостатнього контролю та відсутності ефективних антикорупційних механізмів. Дослідження поняття корупції розкриває її багатогранність та складність як соціального феномену. У першу чергу, корупція не обмежується лише фінансовими транзакціями чи отриманням неправомірних вигід. Вона є системною проблемою, що впливає на функціонування всіх сфер суспільства, включаючи політику, економіку, та соціальні відносини.

Основні причини корупції, виявлені у дослідженні, включають слабку правову культуру, відсутність ефективних антикорупційних механізмів,

низький рівень заробітної плати у публічному секторі, та недостатність контролю над діяльністю державних установ. Важливим аспектом є також відсутність прозорості в управлінні та прийнятті рішень, що сприяє формуванню тіньових структур та корупційних схем.

Корупція має глибокі соціокультурні корені, що визначається певними нормами та цінностями суспільства. Вона стає частиною культурного ландшафту тих країн, де вона процвітає. Такий культурний аспект ускладнює боротьбу з корупцією та вимагає врахування місцевого контексту при впровадженні антикорупційних стратегій.

Висновки також вказують на необхідність системних змін та комплексних підходів у боротьбі з корупцією. Ефективність антикорупційних стратегій вимагає взаємодії національних та міжнародних інституцій, зміни правового середовища, підвищення ефективності правоохоронних органів та створення умов для активної громадянської участі.

У роботі було визначено, що розвиток корупції під час воєнних дій в Афганістані був складним та многогранним процесом. Динаміка цього явища визначалася не лише внутрішніми факторами країни, але й впливом зовнішніх сил та міжнародних інтересів. Зростання корупції під час військових дій було пов'язане з недостатнім контролем над допомогою та ресурсами, які вводилися у країну для відновлення та стабілізації. Також, конфлікт створював сприятливу обстановку для розвитку тіньових структур та неправомірних угод.

З досвіду Грузії, яка пройшла значний шлях в боротьбі з корупцією, було продемонстровано, що вдалий досвід зменшення корупції пов'язаний із сильним політичним керівництвом та реформами в сфері бізнесу. Однією з ключових особливостей було створення прозорих та ефективних інституцій, які допомогли у запобіганні конфлікту інтересів та недопущенні корупційних схем. Грузія показала, що за рішучих дій можливо вдосконалити взаємодію влади та бізнесу, створивши сприятливе середовище для підприємництва та інвестицій.

Аналіз стану корупційних процесів в Україні перед російським вторгненням та реакції західних партнерів засвідчив про складний контекст

внутрішньополітичної ситуації. На фоні зростання корупції в країні було зафіксовано різку мобілізацію урядових та громадських структур для боротьби з цим явищем. Західні партнери виявили підтримку та надали фінансову допомогу для антикорупційних реформ, що свідчить про спрямованість на спільні зусилля у протистоянні цьому соціальному виклику.

У контексті війни та високого рівня корупції, імідж України став вразливим. Втім, протистояння російській агресії також визначає Україну як країну, яка активно бореться за свою незалежність та принципи правової держави. Це ставить питання про необхідність збалансованого комунікативного стратегічного підходу для підтримки позитивного іміджу країни та активної боротьби з корупцією в умовах війни.

Дослідження впливу корупції на обороноздатність України дозволяє визначити пряму залежність між ефективністю протиповітряної оборони та наявністю корупції у військовому секторі. Додатково, аналізується стан міжнародної допомоги та вплив корупційних ризиків на обрані програми та проекти. Отримані дані можуть служити основою для розробки стратегій міжнародної співпраці в боротьбі з корупцією в сфері обороноздатності та забезпечення безпеки.

Таким чином, дослідження світового досвіду антикорупційних змагань в умовах воєнних конфліктів, особливостей корупційної взаємодії влади та бізнесу в різних країнах, а також внутрішньополітичних та зовнішньополітичних аспектів протидії корупції в Україні свідчить про комплексність та багатоаспектність цього явища. Визначено, що ефективна боротьба з корупцією в умовах воєнного конфлікту вимагає інтеграції стратегій національних та міжнародних рівнів, впровадження системних антикорупційних реформ та утримання стабільності в суспільстві. Отримані висновки можуть слугувати підґрунтям для розробки ефективних політичних та стратегічних рішень в області боротьби з корупцією під час воєнних дій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики / [Р.Г. Рябошапка, О.С. Хмара, А.В. Кухарук, М.І. Хавронюк, О.В. Калітенко] ; за заг. ред. А.В. Волошиної. Київ, 2015. 268 с.
2. Абдієв К. М. Поняття корупції та система кримінально-правових способів боротьби з нею : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1995. – 220 с.
3. Амосов О. Ю. Перетворення механізмів державного регулювання економічного розвитку. Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. Харків : ХарРІДУ УАДУ, 2001. Вип. 2. С. 10-16.
4. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
5. Баланда А. Л., Пшеничний В. Г. Соціальний контекст політичної корупції. Збірник наукових праць. 2010. № 36. С. 19–26.
6. Бантишев О.Ф. Злочини у сфері службової діяльності (питання кваліфікації): навчальний посібник. Київ: МАУП, 2002. 128 с
7. Баришніков В.М. Запобігання та протидія проявам корупції на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування: навч.- метод. посіб. Київ: ПКДСЗУ, 2013. 172 с
8. Багмет М. О., Волошина К. В. Боротьба з корупцією: світовий досвід та Україна. Політичні науки: наукові праці. Рік. Вип. 31. Т. 44. С. 152–157.
9. Борисов В., Кальман О. Громадянське суспільство та питання подолання корупції. Вісник Академії правових наук України. Право. Харків, 2005. Вип. 2 (41). С. 168–173.
10. Браверман С. О. Характеристика психологічної детермінації феномену корупції. Юрид. психологія. 2018. № 1. С. 109-121.

11. Вінборн С., Сисоєв В., Ткаченко В. Посібник з оцінки корупційних ризиків та розробки планів протидії корупції. Київ: USAID, 2015. 75 с. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua/>
12. Головкін Б.М. Оцінка дорожньо-транспортної аварійності та тяжкості її наслідків в Україні. Проблеми законності. 2022. Вип. 156. С. 52–75. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/issue/view/15283>
13. Головкін Б.М. Тіньова зовнішня торгівля і корупція на митницях. Проблеми законності. 2017. Вип. 139. С. 218–230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_139_23
14. Дика О. С. Соціальний аспект розвитку корупції в процесі розвитку державної антикорупційної політики. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 22. С. 107-111.
15. Заброда Д.Г. Державна антикорупційна політика в Україні: теорія, правова основа, інституалізація. Монографія. Симферополь: КРП «Издательство «Кримнавчпеддержвидав», 2013. 368 с.
16. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : А. П. Закалюк. Київ: Ін Юре, 2007.
17. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014—2017 роки» Відомості Верховної Ради України від 14.10.2014 № 1699-VII.
18. Закон України «Про запобігання корупції» Відомості Верховної Ради України від 14.10.2014 № 1700-VII.
19. Запобігання та протидія корупції: нав. посіб. / за ред. проф. А.М. Михненко // (кер. авт. кол.), О.В.Руснак, А.М.Мудров, С.О.Кравченко та ін.; 3-тє вид., доп. і перероб. Київ: НАДУ, 2012. 529 с.
20. Засанський В. В. Корупція як основа розповсюдження тіньової діяльності. Наук. вісн. Львів. 5 держ. ун-ту внутр. справ. Серія екон. Львів, 2018. Вип. 2. С. 54-61.
21. Зелінський А.Ф. Корислива злочинна діяльність. Київ: Генеза, 1998. 144 с.

22. Індекс корупції CPI (2017 - дані дослідження неурядової міжнародної організації Transparency International Україна [Електронний ресурс]. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2017/>

23. Іванова Н. В., Кононенко С. О. Ризики економічної безпеки в контексті глобальної діджиталізації аутсорсингу. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 6. С. 168-174.

24. Калмиков О. О., Д. В. Сінченко, О. О. Сорока, М. І. Хавронюк, Г. Л. за заг. ред. М. І. Хавронюка. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів. Київ: ФОП Москаленко О.М., 2017. 242 с.

25. Лашкет С. Протидія корупції в Україні: сучасний стан, проблемні питання та шляхи їх вирішення. Збірник наукових праць Національної академії СБ України. 2014. №52. С. 99-106.

26. Маркєєва О. Д. Антикорупційна політика в Україні: проблеми та перспективи. URL: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/21-1440595448.pdf>

27. Мельник М. І. Стратегії обмеження корупції в Україні. Запобігання корупції у приватному секторі : матеріали наук.-практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. Володимира Сташиса (м. Харків, 1 лип. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 72–76.

28. Мельник М. І. Запобігання корупції в органах державної влади в контексті економічної безпеки. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 2, т. 2. С. 237-241

29. Мельник М.І. Концепція адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні: наук. – аналіт. доп.. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2016. 89 с.

30. Мельник М.І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: автореф. дис.... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право». Київ, 2002. 31 с

31. Мельник М.І., Редька А.І., Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар «Про боротьбу з корупцією» /за ред. М.І. Мельника. Київ: Атіка, 2019. С.77.
32. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / Наук. ред. Хавронюк М.І. Київ: Ваіте, 2018. 472 с.
33. Наказ Національне агентство з питань запобігання корупції від 27.05.2021 № 277/21 «Про затвердження Типового положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції» Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 липня 2021 р. за № 914/36536. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-21#Text>.
34. Національна економічна стратегія на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>
35. Онищенко Л.А., Розвиток системи антикорупційних інституцій в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2018, вип. 3 (38). с. 33– 38
36. Пастух І.Д. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у публічно-правових відносинах засобами адміністративного права. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07. К., НАВС, 2021. 518 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/18584>
37. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014р. Київ: Відомості Верховної Ради України, 2014. №49. Ст. 2056.
38. Про засади державної антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 рр. : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 46. Ст. 2047.
39. Про концепцію подолання корупції в Україні: Указ Президента України від 11 вересня 2006 р. Юридический вестник Украины. 2006. № 4. С.38-39.

40. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 рр. : Указ Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1001/2011. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011>.

41. Пінчук В.І. Взаємодія новостворених органів та шляхи подолання корупції в Україні. KLUCZOWE ASPEKTY NAUKOWEJ DZIAŁALNOŚCI. 2020. № 8. С. 47-52.

42. Пінчук В.І. Виникнення корупційного складника в проходженні державної служби під час карантинних обмежень в органах Пенсійного фонду України. Волинський національний університет імені Лесі Українки, «Літопис Волині» №22, С. 112-116, DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.22.18>

43. Пінчук В.І. Інноваційне впровадження підвищення кваліфікації державних службовців під час пандемії коронавірусу в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління». Том 32 (71) № 3, 2021, С. 31-34. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.3/06>

44. Попело О. В. Протидія корупції в органах державної влади в контексті забезпечення економічної безпеки. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 3. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.3.4>.

45. Попело О. В. Становлення та розвиток антикорупційної політики в Україні в період незалежності. Вісник Хмельницького національного університету. 2019. № 6, Т. 2. 375-380. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/11/vknu-es-2019-n-6-t2-276.pdf>.

46. Попело О. Організаційно-економічний механізм запобігання корупції в органах влади в контексті забезпечення ефективного регулювання системи охорони здоров'я. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 6. Т. 2. С. 318-322. <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/?p=16534>

47. Рудой К.М. Запобігання корупції як напрямок забезпечення міжнародної безпеки. Правова держава. 2015. № 19. С. 69–73.

48. Рудой К.М., Малишевська В.В. Адміністративно-правові аспекти запобігання корупції в Україні. Стан та перспективи розвитку адміністративного права України: матеріали Міжнародної науковопрактичної інтернет конференції (м. Одеса, 22 жовтня 2021 р.) Одеса: ОДУВС, 2021. С. 125–127.

49. Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції: огляд моделей. Організація економічного співробітництва і розвитку Мережа боротьби проти корупції для країн Східної Європи і Центральної Азії ОЕСР 2007. URL: <http://www.copyright.com>.

50. Стратегія боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

51. Таволжанський О.В. Цифровізація публічних послуг як основний інструмент протидії корупції. Запобігання корупції у приватному секторі : матеріали наук.-практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. Володимира Сташиса (м. Харків, 1 лип. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 134–136.

52. Теорія систем і системний аналіз : навч. посіб. для студентів ВНЗ / [А. С. Ачкасов та ін.]; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ, 2014. 167 с.

53. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти (керівник проекту, автор доповіді – Пищуліна О.). Центр Разумкова, 2020; Видавництво «Заповіт», 2020. 274 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf. 6. Цифрова трансформація: навіщо вона потрібна державі та бізнесу. URL: <https://business.dii.gov.ua/cases/tehnologii/cifrovatransformacia-naviso-vo-na-potribnaderzavi-ta-biznesu>.

54. Brown D. Creating Credibility: Legitimacy and Accountability for Transnational Civil Society, Sterling: VA: Kumarian Press. 2008.

55. Lutsevych O. How to Finish a Revolution: Civil Society and Democracy in Georgia, Moldova and Ukraine (briefing paper), London: Chatham House. 2013.
56. Tagaev T. Building Integrity and Reducing Corruption in Defense. A compendium of Best Practices, Geneva: DCAF. 2010.
57. Сокуренко, В. В. Протидія корупції в умовах війни: стратегічний підхід / Віталій Валерійович Сокуренко // Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Харків : ХНУВС, 2022. – С. 185-189.
58. Сокуренко, В. В. Протидія корупції в умовах війни: стратегічний підхід / Віталій Валерійович Сокуренко // Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Харків : ХНУВС, 2022. – С. 185-189.
59. Тіньков А.Л. Запобігання та протидія політичній корупції в системі державного управління України : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 – механізми державного управління. Київ, 2020. 222 с.
60. Іванов В.М., Стовповець В.Г. Антикорупційне законодавство в країнах розвинутої демократії: порівняльноправовий аналіз. Економічні злочини: попередження і боротьба з ними : монографія. Київ, 2019. С. 201–205.
61. Брун Р.Г., Хюбнер Г. Оцінка корупції в поліції, юстиції та митниці. Загальний дослідницький проект Федерального управління кримінальної поліції і поліцейської академії : монографія. Вісбаден, 2019. С. 131–139.
62. Марчук А., Нестеренко О. Аналітичне дослідження «Оцінка виконання антикорупційної стратегії: досягнення та виклики» : Аналітичне дослідження. Міждисциплінарний науково-освітній центр протидії корупції Києво-Могилянської Академії «ACREC». Київ, 2017. С. 190.
63. Зубкова Л.А. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 3(104). С. 56.

64. Войтович С. Система та право міжнародних економічних організацій. Український часопис міжнародного права. 2018. № 1. С. 73–75.
65. Кримінальний кодекс Азербайджанської республіки URL:https://web.archive.org/web/20140726080445/http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=51478
66. Швець, К. Компаративний аналіз моделей публічної політики перехідних систем на прикладі Грузії та Молдови. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*, (1(67), 59-64. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-8](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-8)
67. Council of Europe. Congress of Local and Regional Authorities. Local and regional democracy in Georgia. Report CG35(2018)18final/ 7 November 2018. URL: <https://rm.coe.int/09000016808e551a>
68. Democracy Index. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index
69. Hoffmann K. Local government reforms in Georgia and their impact on state-society relations. *Eurasian Geography and Economics*. 2017. № 5. P. 481–501.
70. Public Opinion Survey Residents of Georgia. March 2022. URL: https://www.iri.org/wp-content/uploads/2022/04/IRI-Poll-Presentation-Georgia-March2022_Final.pdf
71. Закон Республіки Афганістан від 13 листопада 2008 р. № 239 «Про прозорість процесу прийняття рішень». URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=329849&lang=1>
72. Закон Республіки Афганістан від 5 квітня 2012 року № 68 «Про затвердження Національної стратегії децентралізації та Плану дій щодо впровадження Національної стратегії децентралізації на 2012–2018 роки» URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31223388
73. Замейц А. Голоси представників громадянського суспільства: потреби, перспективи та виклики програми Східного партнерства. URL: https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/1771/file/hlasy-obansk--spolenosti-report-ru_print_compressed.pdf

74. Кодекс про місцеве самоврядування Грузії від 5 травня 2014 року №1611.

URL: <https://www.matsne.gov.ge/ru/document/view/2244429?publication=62>

75. Конституція Грузії від 24 вересня 1995 року. № 2071.

URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=36>

76. Офіційна сторінка Антикорупційної ради на інтернет-порталі Міністерства юстиції Грузії. URL: <http://www.justice.gov.ge/Ministry/Index/224>

77. Решота В. Досвід державної політики із запобігання та протидії корупції в Грузії. Демократичне врядування (електронне наукове фахове видання). 2013. № 11. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik11/fail/Reshota.pdf

78. Заброда Д. Г. Загальна характеристика антикорупційної політики Грузії. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 108–115

79. Грузія обігнала країни ЄС в боротьбі з корупцією, – дослідження. URL:

http://news.liga.net/ua/news/world/692885gruz_ya_ob_gnala_kra_ni_vrosoyuzu_v_borotb_z_korupts_yu.htm.

80. Дика О. С., Наумчук К. М. Соціальний аспект розвитку корупції в процесі розвитку державної антикорупційної політики. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 22. С. 107–111.

81. Шестаковська Т.Л., Яровой Т.С. Стратегічні вектори механізму протидії тіньовій економіці в Україні. Право та державне управління. 2021. №4. С.109-116. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.4.17>
<http://www.pdujournal.kpu.zp.ua/>

82. A Public-Private forum to help combat criminal activity on the blockchain. March 19, 2021, URL: <https://blockchainalliance.org/>.

83. Buchanan William. The Challenges of Investigating Cryptocurrencies and Blockchain Related Crime. JBBA, 1(2), 1-6. March 20, 2021, URL:

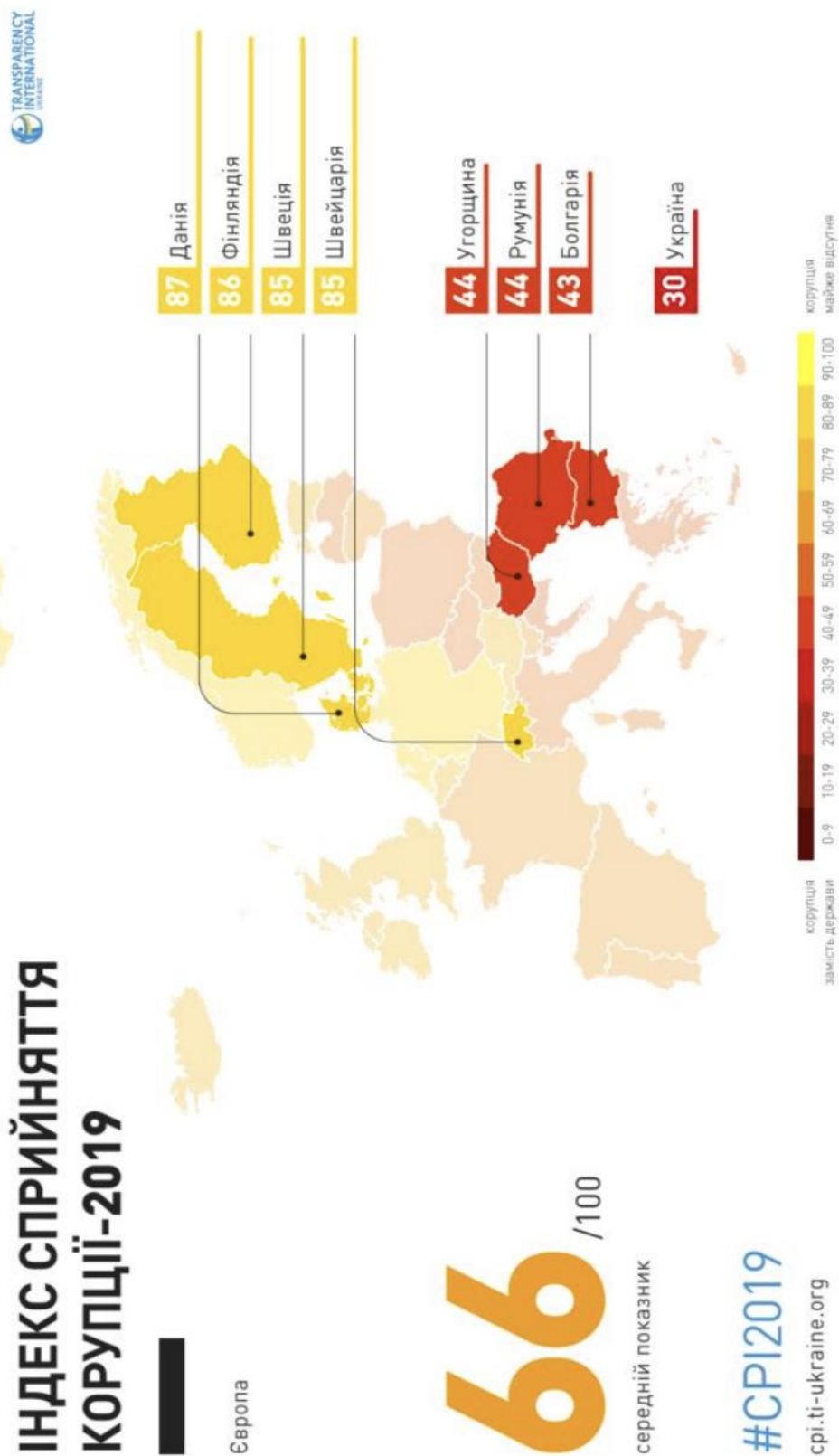
<https://jbba.scholasticahq.com/article/5779-the-challenges-of-investigating-cryptocurrencies-and-blockchain-related-crime>.

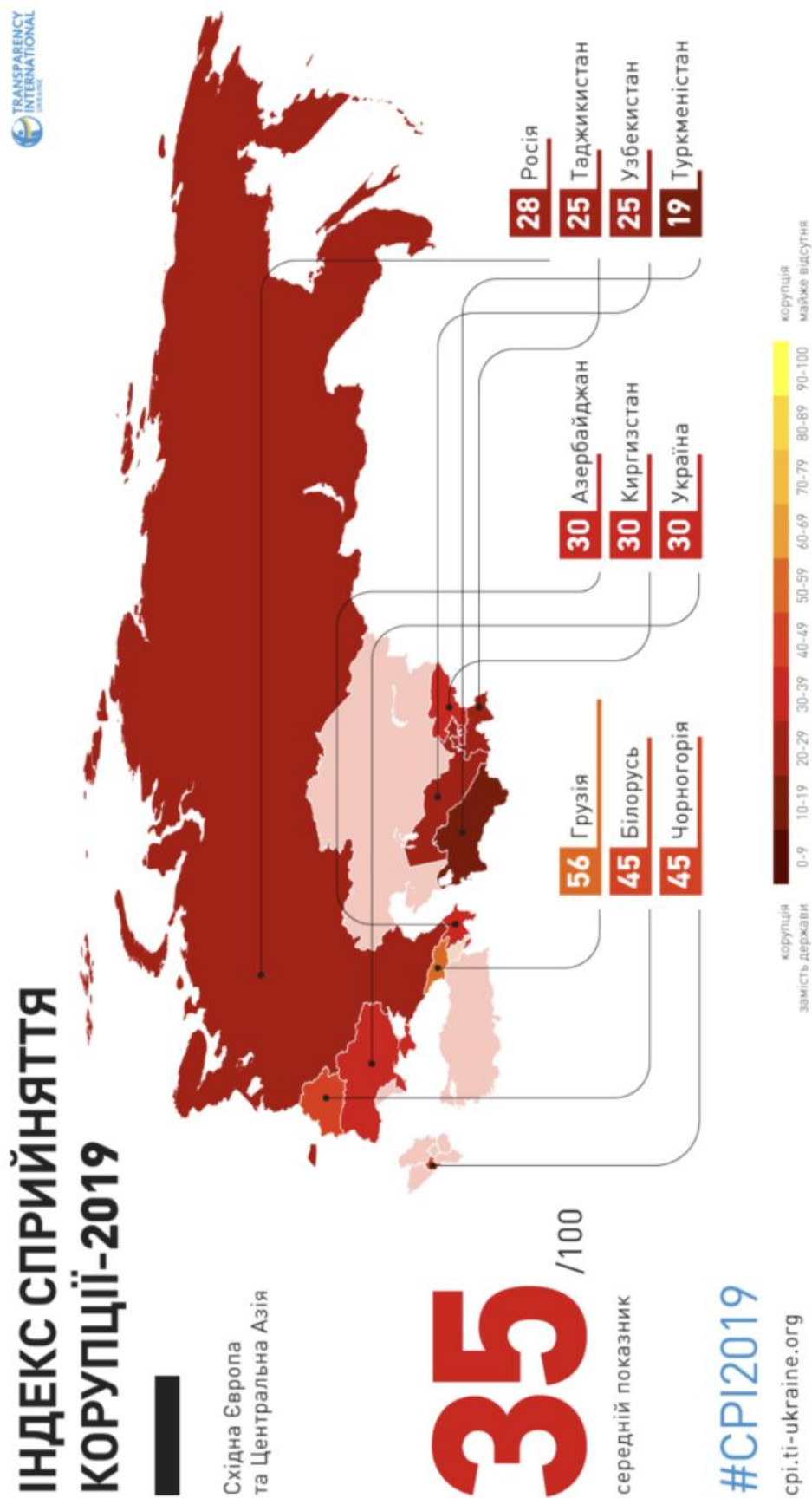
84. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2021. URL: <https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-socta-2021>.

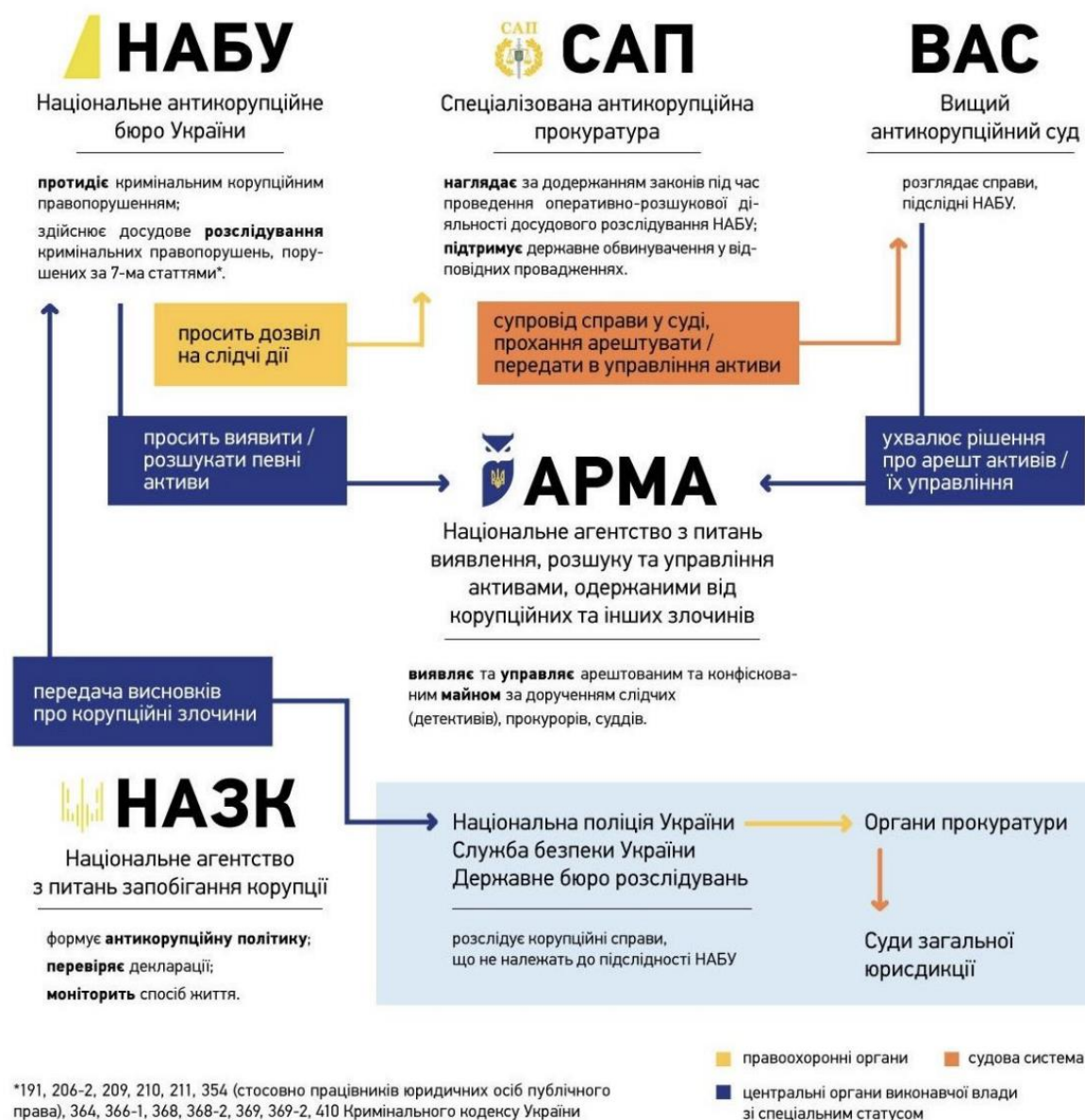
85. Fei Shu. Comment to: Does China need to rethink its metrics and citation-based research rewards policies? *Scientometrics*. 2017. Vol. 113, № 2. С. 1229-1231

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток Г

Типологія пострадянських політичних режимів[53, с.34-39].

Країни	Тип режиму	Змістова характеристика
Литва, Латвія, Естонія	Демократична рівновага	Забезпечення захисту від втручання держави у ринкові відносини. Відкриті та легальні процедури впливу бізнесу на процес ухвалення політичних рішень. Відсутність електоральної корупції та клієнтелізму. Низький рівень адміністративної корупції.
Україна, Грузія, Вірменія, Молдова	Демократична нерівновага	«Ресурсний плюралізм». Встановлення «правил гри». Збереження електоральної та адміністративної корупції.
Киргизія	Авторитарна нерівновага	Високий рівень «захоплення держави», конфліктності та невизначеності політичного процесу.
Казахстан, Азербайджан	Авторитарна рівновага	«Недружнє поглинання» значних політичних та економічних акторів. Реалізація стратегії «захоплення бізнесу». Клієнтелізм як основа функціонування адміністративної системи та «партії влади»
Таджикистан, Узбекистан	Закритий авторитарний режим	Державне управління економікою. Формальність демократичних процедур. Кланова політика. Широко поширена адміністративна корупція

Додаток Д

Деякі основні міжнародні стандарти боротьби з корупцією Some of the main international anti-corruption standards[53, с.34-39].

Міжнародна структура	Документ	Короткий зміст документа
Організація Об'єднаних Націй	Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (від 12 грудня 1996 року), Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (від 31 жовтня 2003 року)	Стандарти поведінки державних посадових осіб, зокрема в ситуації конфлікту інтересів, прийняття подарунків; положення про відкритість інформації про активи державних службовців. Конвенція містить широкий спектр норм щодо профілактики, криміналізації та розслідування корупції, передбачаючи створення в кожній державі спеціальних антикорупційних органів.
Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)	Конвенція ОЕСР щодо боротьби з підкупом іноземних посадових осіб під час здійснення міжнародних комерційних угод (від 21 листопада 1997 року)	Запроваджено криміналізацію підкупу іноземних посадових осіб під час здійснення міжнародних комерційних угод; акцентується увага на відповідальності хабародавця.
Група держав проти корупції (ГРЕКО)	Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію (від 27 січня 1999 р.), Конвенція про цивільноправову відповідальність за корупцію (від 4 листопада 1999 р.)	Кваліфікація корупційних правопорушень та їхня криміналізація; визначення засад відповідальності сторін корупційної взаємодії, правового захисту осіб, які постраждали від корупції, та відшкодування шкоди від корупції.
Рада Європи	Резолюція Ради Європи від 6 листопада 1996 р. № (97) 24 «Про двадцять керівних принципів боротьби з корупцією», Резолюція Ради Європи від 9 грудня 1996 р. № (96) 133 «Програма дій проти корупції»	Визначено керівні принципи, зокрема прозорість, регламентація діяльності посадових осіб, формування антикорупційної суспільної свідомості, посилення міжнародної взаємодії. Програма містить визначення корупції та її ознак, причини її поширення та способи протидії їй.
Група розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (ФАТФ)	40 рекомендацій у сфері протидії відмиванню грошей/фінансування тероризму (від 20 червня 2003)	Комплекс заходів з протидії відмиванню фінансів, отриманих злочинним шляхом. Рекомендації охоплюватимуть заходи у сферах кримінального правозастосування та регулювання фінансової системи, а також у сфері міжнародного співробітництва.

Група двадцяти (620)	План дій Групи з протидії корупції в20 на 2022-2024 рр. (від 31 жовтня 2021 року)	Визначено основні напрямки діяльності з протидії корупції: активізація роботи з виконання наявних антикорупційних зобов'язань, підтримка міжнародних антикорупційних ініціатив, забезпечення прозорості у сфері держзакупівель, міжнародне співробітництво з повернення активів.
----------------------	---	--

